

BIBLIOTECA...
... MINERVEI

EMILE ZOLA

DOUA
NUVELE

TRADUCERE DE
Ion Bârseanul

N°. 44
30 BANI

Numere apărute din Biblioteca Minervei

1. M. Sadoveanu. — Dudaia Margareta.
2. L. Andreiew. — Guvernatorul.
3. » Nuvele.
4. Prosper Mérimée — Carmen.
5. M. Eminescu. — Proza literară.
6. T. Robeanu. — Poezii postume.
7. Alphonse Daudet. — Scrisori din moara mea.
8. Teodor Vârnav. — Istoria vieții mele.
9. Ioan Slavici. — Spiru Călin.
10. I. Rossignon. — In livadă.
- 11-12. I. N. Potapenko. — In slujba adevărată.
13. N. N. Beldiceanu. Cea dintâiu iubire.
14. Karl Emil Franzos. — Vrăjitoarea.
15. C. Negruzzi. — Traduceri în proză.
- 16.—17. N. V. Gogol. — Taras Bulba. Vol. I și II.
18. Al. G. Doinaru. — Călugărul Gherasim.
19. I. Slavici. — Din valurile vieții.
20. Camille Flammarion. — Visuri înstelate.
21. Ivan Turgheniev. — Povestiri vânătoarești.
22. R. Festeticz. — Țărmuri bizare.
23. Grazia Deledda. — Valurile vieții.
24. Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu. — Scrieri alese.

DOUĀ NUVELE

1-250

376519V

No. 44.

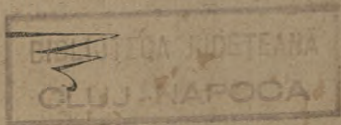
EMILE ZOLA

5744510
1921

DOUA NUVELE

TRADUCERE DE

ION BÂRSEANUL

376.519

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte
Grafice și Editură, B-dul Aca-
demiei 3 – Str. Edgar Quinet 4

1909

840 - 32 = 590

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
«MINERVA», B-DUL ACADEMIEI, 3. — EDGAR QUINET, 4

Reproducerea oprită

NAÏS MICOULIN

Pe vremea fructelor o fetiță cu pielea oa-cheșă, cu părul negru încâlcit, venea în fiecare lună la un avocat din Aix, d. Rostand ținând un coș enorm cu caise sau cu piersici, pe care de-abia îl ducea. Ea aștepta în sala cea mare și toată familia înștiințată, venea jos.

— A, tu ești Naïs, zicea avocatul. Ne-aduci fructele. Ei, ești o fată detreabă.. Și tata Micoulin ce face ?

— Bine, domnule, răspundea mititica, arătându-și dinții cei albi. Atunci, d-na Rostand o chema în bucătărie, unde o întreba despre măslini, migdali, vița de vie. Cel mai de seamă era să se știe dacă plouase la Estaque, colțul țărmlui unde Rostanzii aveau proprietatea lor Blancarda, pe care al-de Micoulin o cultivau. Nu erau în totul decât câteva duzini de migdali și de măslini, dar ces-

tiunea ploaiei nu rămânea mai puțin de căpetenie în acest ținut care pierde de secetă.

— A dat o bură, zicea Naïs. Strugurii ar avea nevoie de ploae.

Apoi după ce dădea vești, mânca o bucată de pâine cu o bucățică de carne și pleca iarăși la Estaque, în căruța unui măcelar care venea la Aix la fie care cinci-spre-zece zile. Adeseori ea aducea scoici, un rac de mare, un pește frumos, căci tata Micoulin mai mult pescuia, decât lucra la pământ.

Când venea pe timpul vacanțelor, Frederic, fiul avocatului, se cobora dintr'o săritură la dânsa în bucătărie, spre a o înștiința că familia avea să se ducă la Blancarda, dându-i în grijă să-i pregătească plășile de prins pește.

El o tutuia căci se jucase cu dânsa când era mititel. Numai de la vârsta de doisprezece ani ea îi zicea din respect „domnul Frederic“. Ori de câte ori tatăl Micoulin o auzia zicându-i „tu“ fiului stăpânilor lor, o bătea. Inșă asta nu împiedeca pe cei doi copii să fie foarte prieteni.

— Și nu uita să îngrijești de plăși, repeta colegianul.

— N'avea teamă, d-le Frederic, răspundea Naïs; puteți veni. D. Rostand era foarte bogat. Cumpărase cu preț de nimic un otel su-

perb în strada Colegiului. Otelul de Cairon, clădit în ultimii ani ai secolului al XVII-lea desfășura o fațadă de două-sprezece ferestre și conținea destule odăi pentru a locui o comunitate. În mijlocul acestor încăperi nemărginite, familia, compusă din cinci persoane, socotind pe cei doi servitori bătrâni, părea perdută. Avocatul ocupa numai rândul întâi. Timp de zece ani pusese bilet pentru subsol și catul al doilea fără a găsi chiriași. Atunci se hotărâse să închidă ușile, lăsând cele două treimi din otel păiajenilor.

Otelul, gol și sonor, avea ecouri de catedrală la cel mai mic zgomot ce se producea în sală, o sală enormă cu o bolniță de scară monumentală unde s'ar fi construit cu ușurință o casă modernă.

A doua zi după cumpărătoare, d-nul Rostand tăiașe în două printr'un perete salonul cel mare de onoare, un salon de douisprezece metri pe opt, pe care-l luminau șase ferestre. Pe urmă, așezase acolo într'o despărțitură cabinetul său, și în cealaltă cabinetul ajutoarelor sale. Rândul întâi mai socotea încă patru odăi, dintre care cea mai mică măsoara aproape șapte metri pe cinci.

D-na Rostand, Frederic, cele două guvernante bătrâne, locuiau camere înalte ca niște capele.

Avocatul se resemnase lăsând să facă dintr'un fost salonaș o bucătărie pentru a fi serviciul mai cu îndemână; mai înainte, când se serveau de bucătăria din subsol, mâncările ajungeau răcite de tot, după ce străbătuse umiditatea de ghiață a sălei și a scării. Și ce e mai rău era că această încăpere nemărginită era mobilată în modul cel mai sumar.

În cabinet, un mobilier vechi de culoare verde de catifea de Utrecht, își întindea canapeaua și cele șase fotoliuri ale sale în stil imperiu, cu lemnul țeapăn și trist; un guerdon mic din aceeași epocă, părea o jucărie în mijlocul nemărginirei odăei; pe sobă, nu se afla decât un ceasornic îngrozitor de marmoră modernă între două vase, pe când lepezioarele înroșite și lustruite aveau un luciu aspru. Camerile de culcare erau și mai goale. Se simțea pretutindeni disprețul tihnit al familiilor de Miază-zi, chiar cele mai bogate, pentru lux și înlesnirile vieții în această fericită țară a soarelui unde viața se petrece în afară. Rostanzii n'aveau conștiință pe semne de melancolia, de frigul mortal ce mâhnea aceste săli mari, a căror tristețe de mină părea mărită prin raritatea și sărăcia mobililor.

Avocatul era totuși un om foarte dibaciu. Tatăl său îi lăsase unul dintre cele mai bune

rosturi din Aix și el găsea mijlocul de a-și mări clientela, printr'o activitate nouă în acest ținut de lene. Mic, mobil, cu o față delicată, se ocupa cu pasiune de treburi. Grija averei sale îl preocupa de altfel cu totul, nici nu-și arunca ochii pe un jurnal în timpul rarelor ceasuri slobode pe care le ucidea la cerc.

Nevastă-sa din contra, trecea drept una din femeile inteligente și distinse ale orașului. Era născută „de Villebonne“ ceea ce-i lăsa o aureolă de noblețe cu toată mezalianța sa. Însă ea arăta un rigorism așa de excesiv își făcea datoriile religioase cu atâta încăpățănare strâmtă, încât pare că se uscaseră în existența metodică ce ducea.

Cât despre Frederic, el creștea între acest tată așa de cufundat în afaceri și această mamă atât de rece. În timpul anilor lui de colegiu fu un leneș de mâna întâia, tremurând înaintea mame-si dar având destul dezgust pentru muncă, încât, în salon, i se întâmpla să rămâe ceasuri întregi cu nasul în cărți fără a citi o linie, cu mintea dusă, pe când părinții își închipuiau văzându-l că își studia lecțiile. Necăjit de lenea lui, îl puseră intern în colegiu; însă, fiind mai puțin supravegheat decât acasă nu se sili nici atât, fericit că nu mai simte țintite

asupra-i, aspre priviri. Din nou îngrijați de apucăturile lui, îl retraseră, pentru a-l avea din nou sub strașnica lor pază.

Sfârși secunda (clasa VI) și retorica, păzit de atât de aproape încât trebui în sfârșit să învețe; mamă-sa îi examina caetele, îl silea să-și repete lecțiile, stătea înapoia lui în ori-ce moment ca un jandarm. Mulțumită acestei supravegheri, Frederic nu fu respins decât de-două ori la examenul de bacalaureat.

Aix are o școală de drept vestită unde fiul Rostand își luă în sfârșit inscripțiile. În acest vechiu oraș parlamentar, nu există de cât avocați, notari și avocați pentru acte de procedură, grupați acolo în jurul Tribunalului. Aci își face cine-va dreptul pentru ori-ce împrejurare, de-ar fi măcar să se retragă apoi liniștit la țară.

El își continuă de alt-fel viața de colegiu, muncind cel mai puțin posibil, căutând numai să facă a se crede că muncea mult. D-na Rostand, spre marea-i părere de rău, trebuise să-i acorde mai multă libertate. Acuma, eșea când vrea și nu i se cerea decât să fie acasă la ora mesei; seara, trebuia să vie la ora nouă, afară de zilele când i se îngăduia teatrul. Atunci, începu pentru dânsul viața aceia de student de provincie, așa de monotonă, așa de plină de viții când nu e cu totul dedată studiului. Trebuie să cunoști Aix,

liniștea străzilor sale, unde erburile cresc, somnul care adoarme întregul oraș, pentru a înțelege ce existență goală duc acolo studenții. Acei care se ocupă au prilejul să omoare timpul dinaintea cărților lor. Inșă aceia cari nu-și urmează cu seriozitate cursurile, n'au alt adăpost pentru a le trece de urât decât cafenelele unde se joacă cărți și unele case unde e și mai rău. Tânărul se arată un jucător pașionat; petrecea la joc cea mai mare parte din serile lui și le sfârșea în altă parte. O sensibilitate de țingău scăpat din colegiu îl arunca în singurele desfrânări ce putea să afle într'un oraș unde lipseau femeile libere ce populează la Paris cartierul Latin. Când serile nu-i mai ajunseră, făcu așa ca să aibă și noptile, furând o chee a casei. In modul acesta își trecu fericit anii săi de drept. De alt-fel Frederic înțelesese că trebuia să se arate un fiu supus. O întregă fățarnicie de copil încovoiat de frică îi venise puțin câte puțin. Mamă-sa acum se arăta mulțumită : o conducea la leturghie, păstra o ținută corectă, îi povestea cu liniște minciuni enorme pe care dânsa le credea, după aerul lui de bună credință.

Și îndemânarea-i deveni ast-fel, că nici odată nu fu surprins, găsind totdeauna o senza, născocind dinainte istorii extraordinare,

pentru a-și pregăti motive. Iși plătea datoriile de joc cu bani împrumutați dela veri. Tinea o întreagă contabilitate complicată. Odată, după un câștig neașteptat, își împlini chiar visul de a se duce să petreacă o săptămână la Paris, făcându-se poftit de un priete ce avea o proprietate aproape de Durance. De altfel, Frederic era un tânăr frumos, zdravăn, și cu trăsurile regulate, cu o barbă mare neagră.

Desfrâurile îl făceau politicoș mai ales cu femeile. Era pomenit pentru bunul lui mod de a se purta. Persoanele care-i cunoșteau năzbâtiile zâmbeau; însă pentru că avea rușinea să-și ascundă jumătatea vinovată a vieții lui, tot i se mai erta, fiindcă nu-și arăta desfrâurile ca unii studenți grosolani care făceau scandalul orașului. Frederic avea să îplinească douăzeci și unu de ani. Trebuia să-și treacă în curând ultimele-i examene. Tatăl său încă tânăr și puțin doritor să-și cedeze locul său, zicea că o să-l îndemne la magistratură dela început. Avea prieteni la Paris, pe care îi va face să lucreze pentru a obține numirea ca substitut.

Tânărul nu zicea nu; el nu-și combătea părintii pe față; însă avea un zâmbet mititel care arăta gândul lui hotărât de a continua fericitul hoinărit în care se găsea așa de bi-

ne. Știa pe tată-său bogat, era fecior unic, pentru ce și-ar fi dat cea mai mică osteneală? Până atunci fuma țigări în timpul cursului, se ducea în localurile vecine să facă partide subțiri, intra zilnic pe-ascuns în casele necinstite, ceia ce nu-l împedica să fie la ordinele mamei lui și s'o acopere de îndatoriri.

Când o noapte mai destrăbălată decât altele îl moleșea, sau îi strica stomacul, se întorcea în otelul de ghiță din strada Colegiului, unde se odihnea fericit. Pustiul odăilor, urâtul aspru care cădea din tavanuri îi păreau a avea o răcoare liniștitoare. Acolo se întrema, făcând pe mamă-sa să creadă că rămâne pentru dânsa, până în ziua când sănătatea și pofta de mâncare revenite, rumega altă ștregărie. În total, cel mai bun băiat din lume, numai să nu te fi atins de plăcerile lui. Naïs în timpul acesta venea în fiecarecare an la Rostanzi cu fructele și peștii ei și pe fie-care an ea creștea. Avea tocmai aceiași vârstă cu Frederic, cu trei luni mai mult. Așa tocmai că d-na Rostand îi zicea de fie-care dată:

— Cum crești de repede Naïs !

Și Naïs zâmbea arătându-și dinții albi. Cele mai de multe ori Frederic nu era acolo. Inșă într'o zi, în ultimul lui an de drept, pe când eșea din casă, găsi pe Naïs în picioare în sală, cu coșul ei. Se opri de-odată cu mi-

rare. Nu recunoștea pe fata cea lungă și subțire și deșelată ce văzuse în anotimpul celălalt la Blancarda.

Naïs era superbă cu capu-i oacheș, sub coiful întunecos al bogatului ei păr negru; și-avea umeri voinici, o talie rotundă, brațe mândre. Intr'un an ea crescuse ca un arbore tânăr.

— Tu ești zise el cu o voce înneacă.

— Da, eu d-le Frederic, răspunse ea privindu-l în față, cu ochii ei mari în care ardea o lumină adâncă. Aduc arici de mare. Când veniți? Să preparăm plășile?

El o privea mereu; îngăimă, ca și cum n'ar fi auzit:

— Ești prea frumoasă Naïs! Ce ai oare?

Complimentul acesta o făcu să râdă. Pe urmă fiindcă el îi lua mâinile ca și cum s'ar fi jucat, așa cum se jucau împreună altă-dată ea deveni serioasă; deodată îl tutui, zicându-i încet cu vocea cam răgușită:

— Nu, nu, nu aici... ia seama. Iacă mamă-ta.

* * *

Cinsprezece zile mai târziu, familia Rostand pleca la Blancarda. Avocatul trebuia să aștepte vacanțele tribunalelor și de altfel luna Septembrie era de-un farmec nespus pe marginea mării.

Căldurile se sfârșeau, nopțile aveau o răcoare minunată.

Blancarda nu se afla chiar în Estaque, un târguşor aşezat la marginea extremă a Marsei în fundul unei înfundături de stânci care închide golful. Ea se îndrepta dincolo de oraş pe-un mal râpos al mării; din tot golful se zărea faţada sa galbenă în mijlocul unui buchet de brazi mari.

Era una din acele zidiri pătrate, grele, găurite de ferestre neregulate, care se numesc castele în provincie. Dinaintea casei un pridvor larg se întindea drept pe-o plajă îngustă de pietriş. Inapoi, o vastă livadă îngrădită, pământ slab, unde singuri câţiva butuci de viţă, migdali şi măslini se învoise să crească. Inşă unul dintre neajunsuri, una dintre primejdiile Blancardei era că marea zguduia neîntrerupt malul, infiltraţiuni venind din izvoare megieşe se produceau în această masă înmuiată de pământ humos şi de stânci; şi se întâmpla în fiecare anotimp că blocuri enorme se prăbuşeau căzând în apă cu un zgâmot înspăimântător. Încetul cu încetul proprietatea se ştirbea.

Câţiva brazi fusese deja înghiţiţi. De patru zeci de ani, al-de Micoulin erau la Blancarda. După obiceiul provincial, ei cultivau moşia şi împărţeau recolta cu proprietarul. Aceste recolte fiind sărace, ar fi murit de foame dacă n'ar fi pescuit câte puţin peşte, vara. În tre un arat şi un semănat aruncau plasa,

Familia era compusă din tatăl Micoulin, un bătrân aspru cu fața neagră și scofâlcită înaintea căruia toată casa tremura; din mama Micoulin, o femeie zdravănă îndobitocită de munca câmpului pe arșița soarelui; dintr'un fiu care servea pentru moment pe „Aroganta” și din Naïs pe care tată-său o trimetea să lucreze într'o fabrică de țiglă, cu toată nevoia ce ar fi fost pentru treburile casei. Locuința, o cocioabă lipită pe una din laturile Blancardei se înveselea rareori de-un răs sau de un cântec. Micoulin păstra o tăcere de sălbatec bătrân, adâncit în gândurile experienței sale. Cele două femei aveau pentru dânsul acel respect înfricoșat pe care fetele și nevestele de miază-zi îl au pentru capul familiei.

Și pacea nu era de loc turburată decât prin chemările furioase ale mamei care își punea mâinele în șolduri pentru a-și umfla gâtul să se rupă, aruncând în cele patru puncte ale cerului numele Naïs-ei, de îndată ce fiică-sa dispărea. Naïs auzea de la un kilometru și venea palidă de mânie stăpânită. Nu era de loc fericită frumoasa Naïs cum îi zicea în Estaque. Avea șaisprezece ani când Micoulin pentru un da, pentru un nu o lovea peste obraz așa de tare încât îi curgea sânge din nas; și-acuma încă, cu cei douăzeci de ani

trecuți ai ei, păstra săptămâni întregi umerii învinețiți de asprimile tatălui.

Acesta nu era rău; numai că uza cu asprine de drepturile sale, voind să fie ascultat, având în sânge vechea autoritate latină, dreptul de viață și de moarte asupra alor săi.

Intr'o zi Naïs, zdrobită de lovituri, îndrăznind să ridice mâna pentru a se apăra, puțin a trebuit să n'o ucidă. Tânăra fată rămânea îngrozită după aceste dojeni. Se așeza jos într'un colț întunecat și acolo cu ochii ușcați mistuia înfruntarea. O ciudă înăbușită o ținea mută ceasuri întregi născocind răzburări pe care nu le putea aduce la îndeplinire. Era însuși sângele tatălui ei care se răzvrătea într'însa; o pornire oarbă, o trebuință furioasă de-a fi cea mai tare. Când vedea pe mamă-sa tremurătoare și supusă, făcându-se mititică înaintea lui Micoulin ea o privea plină de dispreț. Ea zicea adesea: „dacă aş avea un astfel de bărbat, l'aş ucide“.

Totuși Naïs era mai bucuroasă de zilele când era bătută, căci aceste violențe o zguduiau. În zilele cealalte ea ducea o existență așa de strâmtă, așa de închisă că murea de urât.

Tată-său n'o lăsa să se ducă la Estaque, o ținea acasă cu treburi neîntreprinse; și chiar când n'avea nimic de făcut, el vrea să rămână acolo sub ochii lui. De-aceia dânsa aș-

tepta luna Septembrie cu nerăbdare; de îndată ce stăpânii locuiau Blancarda, paza lui Micoulin se slăbea silit. Naïs care făcea drumuri pentru d-na Rostand, se despăgubea de închisoarea de peste tot anul.

Intr'o dimineată tatăl Micoulin se gândise că această fată mare putea să-i aducă câştig treizeci de gologani pe zi.

Atunci îi dete drumul, o trimese să lucreze într'o fabrică de olane. Cu toate că munca era grea, Naïs era încântată. Pleca disdedimineață, se ducea de cealaltă parte a Estaqu-ei și rămânea până seara la arșița soarelui să întoarcă țigle pentru a se usca. Mâinele ei se prăpădeau de această muncă, însă nu mai simțea pe tată-său la spatele ei, ea râdea liber cu băeții.

Acolo în această muncă așa de aspră se desvoltă și ajunse o fată frumoasă. Soarele dogoritor îi aurea pielea, îi puneă pe gât un guler larg de chihlibar; părul ei negru creștea, se îndesea, ca pentru a o păzi cu șuvițele lui sburătoare; corpul ei, neconținut aplecat și legănat în mișcarea continuă a lucrului, lua o vigoare mlădioasă de războinică tânără. Când se înălța pe pământul bătut în mijlocul acestor argile roșii, semăna cu o amazonă antică, cu vre-o teracotă puternică în-suflețită dintr'odată de ploaia de flacări ce cădea din cer.

Și Micoulin o mânca eu ochii lui cei mici, văzând-o cum se face frumoasă. Râdea însă prea mult; nu i se părea lui firese ca o fată să fie așa de veselă. Și își făgăduia să zugrume pe înamoratul ce l'ar găsi vre-o dată împrejurul fustelor ei. Curtezani, ar fi avut Naïs duzine, însă ea le tăia pofta. Iși bătea joc de toți băeții. Singurul ei prieten bun era un cocoșat ce lucra la aceeași tiglărie, un om mititel zis Toine, pe care casa copiilor găsiți din Aix îi trimisese la Estaque și care rămăsese acolo, adoptat de localitate. Avea un răs frumos acest cocoșat cu profilul de paiată. Naïs îl îngăduia pentru blândețea lui. Ea făcea dintr'însul ce voia, îl bruftuia adesea, când avea să se răzbune pe vre-unul de vre-o lovitură a tatălui ei. De altfel asta nu avea nici o urmare. Toți râdeau de Toine în partea locului. Micoulin zisese: „îi ert pe cocoșatul; o cunosc eu, e prea mândră!“

În anul ăsta, când d-na Rostand se așeză la Blancarda ceru să-i împrumute pe Naïs, una din servitoarele ei fiind bolnavă. Tocmai, tiglăria stătea din lucru. De altminteri Micoulin, atât de aspru pentru ai lui, se arăta de treabă față de stăpâni; n'ar fi refuzat pe fiică-sa chiar dacă cererea l'ar fi supărat.

D. Rostand trebuise să se ducă la Paris pentru treburi însemnate și Frederic era sin-

gur la țară cu mamă-sa. De obicei în primele zile, tânărul era apucat de-o mare trebuință de exercițiu, îmbătat de aer, ducându-se în tovărășia lui Micoulin s'arunce sau să scoată plășile, făcând plimbări lungi în fundul strâmtorilor care se desfundă la Estaque.

Apoi, această frumoasă pornire se liniștea, stătea lungit zile întregi sub brazi, la marginea pridvorului, dormind pe jumătate, privind marea, al cărui albastru monoton sfârșea prin a-i pricinui un urât de moarte.

După cincisprezece zile în general, șederea la Blancarda îi sătura. Atunci născocea în fiecare dimineață un pretext pentru a se strecura la Marsilia. A doua zi după sosirea stăpânilor, Micoulin, la răsăritul soarelui chemă pe Frederic.

Era vorba să se ducă să ridice coșuri lungi cu deschizătura strâmtă de cursă de șoareci, în care se prind peștii de fund. Inșă tânărul se făcu că n'aude. Pescuitul nu părea că-l atrage. Când se sculă, se așeză sub brazi, lungit pe spate, privirea perdută pe cer. Mamă-sa fu mirată că nu-l vede plecând pentru una din acele plimbări lungi, din care se întorcea înfometat.

— Nu ești? îl întrebă dânsa.

— Nu mamă, răspunse. Pentru că tata nu-i aici, rămân cu tine.

Micoulin care auzi acest răspuns, șopti în jargon:

— Da, d. Frederic n'o să aștepte mult și o să plece la Marsilia.

Totuși Frederic nu se duse la Marsilia.

Trecu săptămâna; stătea mereu lungit, schimbând numai locul, când îl ajungea soarele. De ochii lumii luase o carte; însă nu citea de loc; cartea mai adesea ori se târa printre acele brazilor, uscate pe pământul tare.

Tânărul nu privea măcar marea; cu fața în toarsă spre casă, părea că se interesează de serviciu, pândind servitoarele care se duceau și veneau, străbătând pridvorul în fie ce minut și când trecea Naïs flacări scurte se aprindeau în ochii lui de tânăr stăpân sensual.

Atunci Naïs încetinea pasul, se depărta cu legănarea ritmată a taliei sale, fără ca vre-o dată să-și arunce privirea asupra-i.

Jocul acesta ținu timp de mai multe zile. Înaintea mame-si Frederic o trata pe Naïs ca pe o servitoare neîndemânatecă. Fata ocărăta pleca ochii cu o fericită furișare ca și cum s'ar fi bucurat de aceste supărări. Într'o zi, la prânz Naïs sparse un vas pentru salată. Frederic se aprinse.

— Proastă mai e! strigă dânsul. Unde-i este capul?

Și se ridică înfuriat, adăogând că pantalonii îi erau prăpădiți. O picătură de untdelemn îl pătase pe genunchi. Inșă el făcea mare lucru dintr'asta.

— Când o să bagi de seamă! Dă-mi un șervet și apă. Ajută-mă. Naïs muiă colțul unui șervet într'o ceașcă, apoi se aplecă în genunchi înaintea lui Frederic, pentru a freca pata.

— Lasă, repeta d-na Rostand. E ea și cum n'ai face nimic. Inșă fata nu lăsa de loc piciorul tânărului său stăpân, pe care nu înceta să-l frece cu toată puterea frumoaselor ei brațe. El, o certa mereu cu vorbe aspre.

— N'am mai văzut așa stângăcie.... Par'că într'adins a făcut să se spargă vasul de salată mai aproape de mine.... Sigur că dacă ne-ai fi servit la Aix, porțelanul nostru ar fi iute în bucăți. Aceste imputări erau așa de puțin potrivite cu greșeala, încât d-na Rostand crezu că trebuie să liniștească pe fiul ei când Naïs nu mai fu de față.

— Ce ai cu biata fata asta? S'ar crede că nu poți s'o suferi. Te rog să fii mai blând cu ea. E o fostă camaradă de joc și n'are aici rolul unei slujnici de rând.

— Ei, mă plictisește! răspunse Frederic, luând un ton de brutalitate.

În aceeași seară, pe înserat, Naïs și Frederic se întâlniră în întunerec la capătul pridvorului. Nu-și vorbiseră încă între patru ochi.

Nu se auzea din casă. Brazii răspândeau în aerul mort o aromă caldă de reșină. Atunci ea, cu voce șoptită, întrebă, găsind tututul copilăriei lor:

— De ce m'ai certat, Frederic, Ești foarte rău.

Fără a răspunde, el îi luă mâinile, o atrase la piept și-o sărută pe gură. Ea se lăsă sărutată, apoi plecă, în timp ce el rămase lângă parmaclâc, spre a nu apărea înaintea mamei zguduit de emoție. Peste zece minute, Naïs servea la masă, cu liniștea ei cam mândră.

Frederic și Naïs nu-și deteră întâlnire. Într'o noapte se găsiră sub un măslin la marginea râpei. În timpul prânzului, privirile lor se întâlniră de mai multe ori cu o stăruință arzătoare. Noaptea era foarte caldă. Frederic fumă țigarete la fereastră până la ora unu, cercetând umbra. Către ora unu, zări o formă nedeslușită alunecând de-alungul pridvorului.

Atunci nu mai șovăi. Se coborâ pe acoperișul unui șopron, de unde sări jos, ajutându-se de prăjini lungi puse acolo într'un colț;

în modul acesta nu se temea că o să deștepte pe mamă-sa. Pe urmă, când fu jos, se duse drept la măslinul bătrân sigur că Naïs îl aștepta.

— Tu ești acolo? întrebă cu jumătate voce.

— Da, răspunse ea simplu.

Și se așeză lângă ea pe pae; o prinse de mijloc, pe când ea își rezema capul de umărul lui. **Stătură un moment fără a vorbi.** Bătrânul măslin, cu lemnul noduros, îi învelea cu acoperișul lui de foi cenușii. În față, marea se întindea neagră, imobilă sub stele. Marsilia în fundul golfului era ascunsă de-o negură; la stânga, singur farul învârtitor din Planier se întorcea în fie-ce minut găurind întunericul cu o rază galbenă care se stingea de-odată; și nimic nu era mai plăcut și mai gingaș decât această lumină fără încetare nerdută la orizont și fără încetare regăsită.

— Tatăl tău nu-i acasă? reluă Frederic.

— Am sărit pe fereastră zise dânsa cu vocea-i gravă.

Ei nu vorbiră de dragostea lor. Această dragoste venea de departe, din fundul copilăriei lor. Acuma ei își aminteau jocuri unde dorința străbătea încă din copilărie. Li se părea firesc acuma să alunece la mângâeri. N'ar fi știut ce să-și zică, aveau numai dorința de-a fi

unul al altuia. El o găsea frumoasă, ispiti-toare cu pârleala ei și mirosul de pământ și ea, gusta un orgoliu de fată oropsită să devină amanta tânărului stăpân.

I se dete. Se lumina de ziuă când se întoarseră fie-care în odăile lor și pe drumul pe care-l apucaseră ca să iasă.

Ce lună **încântătoare**. Nu plouă măcar odată. Cerul veșnic albastru, desfășura un satin pe care nici-un nor nu-l păta.

Soarele răsărea într'un cristal roz și apu-nea **într'o pulbere de aur**. **Totuși nu era prea** cald, vântișorul de mare se ridica odată cu soarele și pleca **cu dânsul**; pe urmă, nopțile aveau o **răcoare** nespus de plăcută, îmbălsă-mată de plantele aromatice încălzite în tim-pul zilei, fumegând în întuneric. Localitatea e încântătoare. De cele două părți ale golfu-lui, brațe de stânci înaintează, pe când insu-**lele la larg parcă ar strejui orizontul și ma-**rea nu mai este decât un basin vast, un lac de-un albastru închis, pe timpurile frumoa-se. La picioarele munților, în fund, Marsilia își desvăluie casele ei pe coline joase; când atmosfera e limpede se zărește din Estaque zăgazul cenușiu din Zoliette cu catările sub-țiri ale vaselor, în port; apoi îndărăt, se arată fațade în mijlocul masivelor de arbori, cape-la bisericii Notre Dame dela Garde albește pe-o înălțime în plin cer.

Și coasta pleacă din Marsilia, se rotunzește, se sapă, formând largi scobituri mai înainte de-a ajunge la Estaque, mărginită de uzine care scapă din când în când penişuri nalte de fum. Când soarele apune, marea aproape neagră este ca și adormită între cele două promontorii de stânci a căror albeață se preface în galben și brun.

Brazii pătează cu verde închis pământurile roșcate. E un tablou vast, un colț-întrevăzut din orient, ridicându-se în vibrația orbitoare a zilei.

Însă Estaque n'are numai această eșire pe mare. Orașelul, alipit de munți este străbătut de drumuri care se perd în mijlocul unui haos de stânci trăsnite. Drumul de fer dela Marsilia la Lyon aleargă printre blocurile mari, străbate printre vâgăuni pe punți, se înfundă de-odată sub stâncea însăși și rămâne acolo cale de-o leghe și jumătate în acest ținut din Nerte, cel mai lung din Franța. Nimic nu egalează măreția sălbatecă a acestor guri care se adâncesc între coline, poteci strâmte ce șerpuesc pe fundul unei prăpăstii, deșerturi aride plantate cu brazi, îndreptându-și ziduri colorate cu rugină și cu sânge.

Câte-odată, defileurile se lărgesc, un câmp slab de măslini ocupă adâncimea unei văl-

cele, o casă perdută își arată fațada zugrăvită, cu obloanele lăsate. Apoi, iarăși poteci pline de măracini, codri de nepătruns surpături de petriș, șuvoae uscate, toate minunățiile unui drum în deșert.

În înălțime, de-asupra marginii negre a brazilor, cerul desfășoară fâșia neîntreruptă a delicatei mătăși albastre. Și mai există încă țărnul strâmt dintre stânci și mare, pământul roșu, unde țiglăriile, industria mare a ținutului, au scobit găuri imense, pentru a scoate argilă. Este un sol crăpat, răscolit, plantat de-abia cu câțiva arbori piperniciți și în care izvoarele pare-că ar fi fost secate de-o pasiune arzătoare.

Pe drumuri, ai crede că mergi pe-un pat de ipsos, te cufunzi până la glezne; și la ce-je mai ușoare suflări ale vântului, neguri de praf acoper măracinii. De-alungul zidurilor care aruncă răsfrângerii de cuptor, mici șopârle cenușii dorm, pe când din jeratecul erburilor înroșite, nouri de lăcuste sboară cu un pârăit de scânteii.

În aerul nemișcat și greu, în somnolența de miază-zi, nu este altă viață decât țârăitul monoton al greerilor.

În acest loc de flacări Naïs și Frédéric se iubiră timp de-o lună, ca și cum tot acel foc din cer trecuse în sângele lor.

În cele d'întăi opt zile se mulțumiră să se întâlnească noaptea sub acelaș măslin, pe malul râpos al mării. Acolo gustară fericiri nespuse. Răcoarea nopței potolea ferbințele lor, ei își întindeau câteodată obrazii și mâinile ferbinți adierilor vântului, pentru a le răcori ca într'un izvor rece. Marea la picioarele lor, dedesubtul stâncilor, avea un plâns voluptos și domol.

Un miros pătrunzător de erburi de mare îi îmbăta de dorinți. Apoi, unul în bratele cealalt, osteniți de-o fericită neodihnă, priveau, de cealaltă parte a valurilor pâlpâirea nocturnă a Marsiliei, focurile roșii dela intrarea portului aruncând în mare răsfrângeri sângerânde, scânteile gazului desemnând la dreapta și la stânga curbele lungi ale mahalalelor; în mijloc, în preajma orașului era o scânteere de lumini vii, pe când grădina de pe dealul Bonaparte se cunoștea bine după două șiruri de lumini, ce ocoleau marginea cerului. Toate aceste lumini, dincolo de golful adormit, părea că luminează vre-un oraș din vis, care trebuia să piară cu ivirea dimineții.

Și cerul, lărgit de-asupra chaosului negru al orizontului, era pentru dânșii un farmec mare, un farmec care îi îngrijora și care-i făcea să se strângă mai mult. O ploaie de stele cădea. Constelațiile aveau flăcări vii, în aceste nopți luminoase de țară. Tremurând

sub acest spațiu nesfârșit, plecau capetele, ei nu mai cercetau decât steaua singuratecă a farului din Planier, a cărei licărire jucătoare îi înduioșa pe când buzele lor se mai căutau încă. Inșă într'o noapte, găsiră o lună mare, la orizont, a cărei față galbenă îi privea. Pe mare, lucea o dungă de foc, ca și cum vre-un pește gigantic, vre-un țipar din adâncurile cele mari ar fi lăsat să alunece inelele fără sfârșit a solzilor lui de aur; și o semi-zi stingea lucirile Marsiliei, îmbăia dealurile și râpile golfului. Pe dată ce luna se ridică, lumina creștea, umbrele erau mai lămurite. Din această clipă, martorul acesta îi stânjenea. Le era teamă de-a fi văzuți, fiind așa de aproape de Blancarda. La întâlnirea următoare, eșiră din grădină printr'un colț de zid dărâmat, plimbându-și amorurile prin toate adăposturile ce le putea pune la îndemână ținutul acela. Mai întâi se aciolară în fundul unei țiglării părăsite: șopronul dărâmat era de-asupra unei pivniți în care cele două guri ale cuptorului se mai deschideau încă. Inșă această groapă îi întrista, mai bine le plăcea să simtă cerul liber de-asupra capetelor lor.

Colindară carierele de argilă roșie, descoperiră ascunzători foarte plăcute, adevărate deșerturi de câți-va metri pătrați, de unde auzeau numai lătratul câinilor. Merseră mai

departe, se rătăciră în plimbări de-alungul coastei stâncoase, către Niolon, urmară și drumurile înguste ale strâmtorilor, cercetară peșterile, crăpăturile îndepărtate. Timp de cinsprezece zile, petrecură nopți pline de jocuri și de gingășii. Luna dispăruse, cerul se făcuse din nou negru; însă acuma li se părea că Blancarda era prea mică pentru a-i cuprinde; simțeau nevoia să se întâlnească pe toată lungimea pământului. Intr'o noapte, pe când mergeau pe un drum în sus de Estaque pentru a ajunge râpile dela Nerte, li se păru că aud un pas înăbușit care-i însoțea înapoia unei pădurici de brazi, plantată pe marginea drumului.

Se opriră cuprinși de neliniște.

„Auzi întrebă Frederic.

„Da vre-un câine rătăcit, șopti Nais.

Și își urmau drumul. Inșă, la întâiul cot al drumului, unde înceta păduricea, văzură limpede o formă neagră, alunecând înapoia stâncilor. Era cu siguranță o ființă omenească ciudată și cam cocoșată. Nais dădu o exclamație ușoară.

„Așteaptă-mă, zise ea deodată.

Se repezi pe urma umbrei. Curând Frederic auzi un șoptit repede.

Pe urmă ea se întoarse liniștită, cam palidă.

„Ce este? întrebă el.

„Nimic, răspuse dânsa.

După o tăcere, reluă:

„Dacă auzi zgomot să n'ai teamă. Este Toine, știi? cocoșatul. Vrea să vegheze asupra-ne. Intr'adevăr, Frederic simțea câteodată în umbră pe cine-va care îi urmărea. Era un fel de pază în jurul lor. În mai multe rânduri, Naïs voise să gonească pe Toine: dar sărmana ființă nu cerea de cât să fie câinele ei: n'avea să-l vadă nimeni; n'avea să-l audă nimeni; de ce să nu-i dea voie să facă ce vrea el? De aci încolo, dacă amantii ar fi ascultat, când se sărutau cu toată patima în țiglarjile în ruine, în mijlocul carierelor deșerte, în fundul răpilor pierdute, ar fi auzit îndărătul lor zgomote înăbușite de suspine.

Era Toine, câinele lor de veghe, care plângea frângându-și mâinele. Și n'aveau decât nopțile. Acuma se încumetau, se foloseau de toate prilejurile. Adesea, într'un coridor al Blancardei, într'o odaie unde se întâlneau, schimbau o sărutare lungă. Chiar la masă, când servea ea, și când dânsul îi cerea pâine sau o farfurie, găsea prilejul să-i strângă degetele.

Teapăna d-nă Rostand, care nu vedea nimic, învinovăția mereu pe fiul ei că este prea aspru cu fosta lui camaradă. Într'o zi, era

gata să-i prindă; însă fata, auzind fâșâitul rochiei sale, se aplecă iute și se apucă să șteargă cu batista ei picioarele tânărului stăpân, albe de praf. Naïs și Frederic mai gustau mii de plăceri mici. Adesea după masă, când seara era răcoroasă, d-na Rostand voia să facă o plimbare. Ea lua brațul fiului ei, se cobora la Estaque, însărcinând pe Naïs să-i ducă șalul, din prudență. Câte trei se duceau astfel să vadă sosirea pescuitorilor de sardele. În mare, jucau felioare, se deslușeau în curând masele negre ale bărcilor care acostau cu bătaia năbușită a lopetilor. În zilele de pescuit mare, voci vesele se ridicau, femeii alergau încărcate cu coșuri; și cei trei bărbați, care se aflau în fiecare barcă, începeau să golească năvodul lăsat grămadă sub bănci. Părea o cordea lată închisă înflorită cu solzi de argint; sardelele, spânzurate de urechi de firele rețelei, se mai zbăteau încă, aruncau reflecte de metal, apoi, cădeau în coșuri ca o ploaie de monede de argint, la lumina palidă a felinarelor. Adesea d-na Rostand rămânea dinaintea unei corăbii momită de această priveliște, lăsa brațul fiului său, vorbea cu pescarii pe când Frederic lângă Naïs, în afara razelor lanternei îi strângea mâinele să i le frângă.

În timpul acesta, tatăl Micoulin păstra tă-

cerea lui de bestie pricepută și îndărătnică. Se ducea pe mare, se întorcea să mai lucreze la pământ, cu aceleași apucături ale lui furisate. Însă ochii lui mici cenușii aveau de câtva timp o neliniște. Arunca asupra Naisei căutături piezișe fără a-i zice nimic. I se părea lui că e schimbată, mirosea la dânsa lucruri pe care nu și le lămurea. Într'o zi ea îndrăzni să-l înfrunte. Micoulin îi cârpi o astfel de palmă încât îi crăpă buza. Seara, când Frederic simți sub o sărutare gura Naiei umflată întrebă repede.

— Nu-i nimica, o palmă ce mi-a dat tata, zise ea. Vocea i se întunecase. Fiindcă tănărul se supăraseră și zicea că o să pue capăt la asta:

— Nu lasă, reluă dânsa, e treaba mea.... O să se isprăvească.

Ea nu-i spunea nici odată de scatoilele ce primea. Numai că, în zilele când tatăl ei o bătea, ea se atârna de gâtul iubitului ei cu mai multă căldură, ca pentru a se răzbuna pe bătrân.

De trei săptămâni, Naie eșea aproape în fiecare noapte. La început, luase mari precauții, pe urmă îi venise o îndrăzneală rece și ea cuteza ori-ce. Când înțelese că tată-său cam bănuise ceva, redeveni prevăzătoare.

Lipsi la două întâlniri. Mamă-sa îi spusese

că Micoulin nu mai dormea noaptea: se scula umbla dintr'o odaie într'alta. Inșă, dinaintea privirilor rugătoare ale lui Frederic, a treia zi, Nais uită din nou orice prevedere. Se coborâ către ora unsprezece, făgăduindu-și să nu rămâe mai mult de un ceas afară; și nădăjduia că tată-său în somnul dintâi n'o s'o audă.

Frederic o aștepta sub măslini. Fără a vorbi de temerile ei, nu vru să meargă mai departe. Se simțea prea obosită zicea dânsa, lucru ce era adevărat, căci nu putea să doarmă ca dânsul în timpul zilei. Ei se culcară în locul lor obicinuit, deasupra mării, înaintea Marsiliei aprinse. Farul din Planier lucea. Nais privindu-l, adormi pe umărul lui Frederic. Acesta nu se mai mișcă; și încet-încet se lăsă și el oboselei, ochii i se închiseră. Amândoi brațe în brațe își amestecau răsufările. Nici un zgomot; nu se auzea de cât cântecul ascuțit al lăcustelor verzi. Marea dormea ca și amantii. Atunci, o formă neagră eși din umbră și se apropie. Era Micoulin, care, deșteptat de scârțâitul unei ferestre, nu găsisse pe Nais în odaia ei. Eșise, luând cu dânsul un toporaș pentru orice întâmplare. Când zări o pată întunecată sub măslin, strânse mânerul toporașului.

Inșă copiii nu se clinteau; putu să ajungă

până la dâșii, să se aplece, să-i privească în față. Un strigăt ușor îi scăpă: recunoscuse pe tânărul stăpân. Nu, nu, nu putea să-l ucidă astfel. Sângele răspândit pe pământ care i-ar păstra urma, l'ar costa prea scump. Se ridică; două cute de hotărâre brăzdau fața lui de piele veche, înțepenită de furie stăpânită. Un țăran nu-și ucide stăpânul așa pe față, căci stăpânul chiar și mort rămâne tot cel mai tare.

Și tata Micoulin își înalță capul, plecă cu pași de lup, lăsând pe cei doi înamorați să doarmă.

Când se întoarse Nais, puțin înainte de a se face ziuă, foarte îngrijată de lunga ei lipsă, găsi fereastra așa cum o lăsase.

La prânz, Micoulin o privi liniștit cum își mănâncă bucata ei de pâine. Se liniști; tată-său nu putea ști nimica.

— Domnule Frederic, nu mai veniți pe mare? întrebă într'o seară tatăl Micoulin.

D-na Rostand, stând în pridvor la umbra brazilor broda o batistă, pe când fiul său culcat lângă dânsa își pierdea vremea aruncând petricele.

— Pe legea mea nu! răspunse tânărul. M'am făcut leneș.

— Rău faceți, reluă... Eri, erau pline de

pește. Prinzi ce vrei acuma. Ați putea pe-trece. Veniți mâine de dimineată.

Avea înfățișarea așa de cum se cade, încât Frederic care se gândea la Nais și nu voia să-l supere zise în cele din urmă:

— Ei Doamne! primesc... Numai că o să tre-bue să mă deștepti. Iți spun de pe acuma că la 5 ore dorm ca un izvor.

D-na Rostand încetase de a mai broda, și simția un fel de neliniște.

— Și mai ales fiți cu băgare de seamă, în-găimă dânsa. Tremur în totdeauna când sun-teți pe mare.

A doua zi dimineata Micoulin chemă în za-dar pe d. Frederic, fereastra tânărului ră-mase închisă.

Atunci zise fiicei sale cu o voce a cărei iro-nie sălbatecă ea n'o băgă în seamă:

— Urcă-te tu... Poate te-o auzi.

Așa că Nais deșteptă pe Frederic în dimi-neata aceia.

Încă somnoros, dânsul o atrăgea în căldura patului; însă ea îi înapoiă repede sărutul și fugi.

Peste zece minute tânărul apăru îmbrăcat în haine de pânză cenușie. Tata Micoulin îl aștepta cu răbdare, rezemat pe parmaclâcul pridvorului.

— E cam răcoare, ar trebui să luați o legă-

toare la gât zise el. Nais se urcă din nou să caute legătoare. Apoi cei doi bărbați coborâră scara cu trepte iuți care ducea în mare, în timp ce fata, în picioare, îi urmărea din ochi.

Jos, tata Micoulin ridică capul, privi pe Nais; și două cute mari se adânceau în colțurile gurii lui. De cinci zile, vântul grozav de Nord-Vest, mistralul, sufla. În ajun, încetase spre seară. Inșă, la răsăritul soarelui, reîncepuse, slab mai întâi. Marea, în această oră a dimineții, turburată sub suflările repezi cari o biciuiau, făcea unde albastru închise; și luminată pieziș de întâele raze, ea rostogolea mici flacări în creasta fiecărui val. Cerul era aproape alb, de o limpezime de cristal. Marsilia, în fund, își arăta deslușit fațadele caselor, pe care se puteau socoti și ferestrele; pe când stâncile golfului se aprindeau cu culori roze, de o nespusă delicatetă.

—O să fim răsturnați ca să ne putem întoarce zise Frederic.

— Poate, răspunse simplu Micoulin.

El vâslea în tăcere fără a întoarce capul. Tânărul privise o clipă spatele lui rotund gândindu-se la Nais. Nu vedea la bătrân de cât ceafa pârlită de soare și două vârfuri de urechi roșii de care atârnau inele de aur. Pe urmă se aplecase, interesându-se de adânci-

mele mării care fugeau sub barcă. Apa se turbura, singure erburile mării înotau ca niște coame de înecați. Asta îl întrista îl speria chiar puțin.

— Iacă-tă, tată Micoulin, reîncepu după o tăcere lungă, iacă-tă vântul cum prinde putere. Fii cu băgare de seamă. Știi că înot ca o ghiulea de plumb.

— Da, da, știu, zise bătrânul, cu vocea-i uscată.

Și el vâslea mereu cu o mișcare mecanică. Corabia începea să joace, flacările mici din crestele valurilor devenise valuri de spumă care zburau sub izbiturile vântului. Frederic nu voia să-și dea pe față teama, însă era îngrijat, ar fi dat mult să se apropie de pământ. Se impacientă, strigă:

— Unde dracul ai vârat coșurile astăzi? Oare mergem la Alger?

Însă tata Micoulin răspunse din nou fără a se grăbi:

— Ajungem, ajungem.

Dintr'odată lăsă lopețile, se ridică în barcă, cercetă cu privirea pe coastă cele două puncte de călăuză; și trebui să mai vâslească încă cinci minute înainte de a ajunge în mijlocul amarcelor de plută care arătau locul.... Acolo, în momentul când să scoată coșurile, rămase câteva secunde întors către Blancar.

da. Frederic, urmând direcția privirilor lui, văzu lămurit sub brazi, o pată albă. Era Nais mereu rezemată pe parapet și a cărei rochie deschisă se cunoștea.

— Câte coșuri sunt? întrebă Frideric.

— Treizeci și cinci... Nu trebuie să hoinărim.

Apucă amara cea mai vecină, trase cel dintâiu paner. Adâncimea era enormă. Fringhia nu se mai sfârșea. În sfârșit coșul apărură cu pietroiul care îl ținea la fund; și de îndată ce fu afară din apă, trei pești începură să sară ca păsările într'o cușcă.

Ai fi crezut că s'aude un zgomot de aripi. În al doilea coș nu era nimica. Însă într'al treilea se afla printr'o întâmplare rară, un rac mic de mare care izbea tare cu coada.

Din momentul acesta Frederic se pasionă, uitând temerile de mai înainte, se apleca pe marginea bărcei, aștepta coșurile cu bătae de inimă. Când auzea zgomotele ca de aripi, simțea aceiași emoție ca vânătorul care a doborât un vânat. În timpul acesta toate panerele intrau unul după altul în barcă; apa picura. În curând toate treizeci și cinci fură aduse. Erau cel puțin cincisprezece livre de pește, ceia ce este o pescuire frumoasă pentru golfulețul Marsiliei pe care mai multe prieteni și mai ales întrebuințarea de plăși cu o-

chiuri prea strimte, îl depopulează de mai mulți ani.

— Iată că s'a isprăvit, zise Micoulin. Acuma ne putem întoarce.

Pusese coșurile dinapoi, cu grijă. Inșă când Frederic îl văzu pregătind pânza, se neliniști din nou, zise că ar fi mai cuminte să ia tot lopețile pe un vânt ca ăsta. Bătrânul ridică din umeri. Știa el ce făcea. Și înainte de a ridica pânza aruncă o ultimă privire spre Blancarda. Nais era tot acolo, cu rochia ei deschisă.

Atunci, nenorocirea fu subită ca o lovitură de trăznet.

Mai târziu, când Frederic voi să-și lămurească lucrurile își aminti că deodată un vânt se abătuse în pânză, apoi că totul se răsturnase. Și nu-și mai amintea altceva, numai un frig mare cu o groază adâncă. Datora viața unei minuni: Căzuse pe pânză, a cărei lărgime îl susținea. Pescari ce văzuse accidentul, alergară și îl culeseră, precum și pe tata Micoulin, care înota deja spre țarm.

D-na Rostand dormea încă. I se ascunse pericolul prin care trecuse fiul său. La picioarele pridvorului, Frederic și tata Micoulin găsiră pe Nais care urmărise drama.

— Blestemată soartă! se tângui bătrânul.

Culesesem coșurile, eram gata să ne întoarcem. Nu-i noroc.

Nais foarte palidă, privea țintă pe tatăl său.

— Da, da, îngână dânsa, nu-i noroc... Dar când întorci asupra vântului știi bine ce faci.

Micoulin se porni.

— Ce tot flecărești, secătură? Vezi bine că d. Frederic tremură. Aide, ajută-l să intre în casă.

Tânărul se alese cu o zi de ședere în pat. Mame-si îi vorbi de-o migrenă. A doua zi găsi pe Nais foarte posomorâtă. Ea nu mai voia întâlniri; găsindu-l între seară în sală, îl cuprinse ea singură în brațe sărutându-l cu pasiune. Nici o dată ea nu-i încredință bănelile în cari intrase. Numai că, din această zi ea veghia asupra lui. Pe urmă, după o săptămână începuse a se îndoi.

Tată-său se ducea și venea ca de obicei; chiar părea mai blând, o bătea mai puțin adesea.

În fiecare vară, una din petrecerile Rostanzilor era să se ducă să mănânce o ciorbă pescărească pe marginea mării spre Niolon, într'o groapă de stânci. În sfârșit cum erau prepeliți pe dealuri, domniile aveau să dea câte-va focuri de pușcă. În anul acesta, d-na Rostand voi să aducă pe Nais care să-i ser-

vească; și nu ascultă observațiile lui Micoulin căruia o supărare adâncă îi brăzda fața de bătrân sălbatic.

Plecară devreme. Dimineața era de-o liniște încântătoare. Netedă ca o oglindă sub soarele bălan, marea desfășura o pânză albastră. În locurile unde treceau curenții, ea se încrețea albastrul se închidea cu un creștet de luciu violent, pe când în locurile moarte, albastrul se deschidea, lua o transparentă lăptoasă; și s'ar fi zis până la orizontul limpede, o bucată nemărginită de satin desfășurată, cu culori schimbătoare. Pe acest lac adormit, corabia aluneca încet. Plaja îngustă unde coborâra, era la intrarea unei guri mari și se așezară în mijlocul pietrelor, pe o fâșie de iarbă arsă, care trebuia să servească de masă. Era o adevărată poveste, această ciorbă pescărească la aer. Mai întâi Micoulin se urcă din nou în corabie și se duse singur să scoată coșurile pe care le pusese în ajun.

Până se întoarce, Naïs smulsese cimbru, lavandula, o grămadă de măracini uscați de-ajuns pentru a aprinde un foc mare. Bătrânul în ziua aceea trebuia să facă ciorba pescărească, supa de pește tradițională, a cărei rețetă pescarii țărmlui și-o dau din tată în fiu. Era o ciorbă pescărească grozavă, piperată tare, tare aromată cu usturoi pisat.

— Tată Micoulin zise d-na Rostand, care cu prilejul acesta se îndura să glumească, o s'o faci tot așa de bună ca în anul trecut?

Micoulin părea foarte voios. Curăță mai întâi peștele în apa de mare, iar Naïs scoase din barcă o tigae mare. Iute fu umplută: peștele în fundul tigăei, acoperit numai cu apă, cu ceapă, undelemn, usturoi, o mână de piper, o pătlăgea roșie, o jumătate pahar de undelemn; pe urmă tigaea pe foc, un foc năpraznic să se frigă un berbec. Pescarii zic că meșteșugul ciorbei pescărșeti stă în fiert; trebuie ca tigaea să nu se vadă din flacări. În timpul acesta, Micoulin, cu un aer de deosebită însemnătate, tăia bucăți de pâine într'un vas de salată. După o jumătate de ceas, vărsă zeama peste feliile de pâine și servi peștele deosebit.

— Aide zise el, numai ferbinte e bună.

Și ciorba pescărească fu mâncată în mijlocul glumelor obicinuite.

— Spune drept Micoulin ai pus praf de pușcă înăuntru.

— E bună, dar trebuie un gătlej de fer.

El mănecă liniștit, înghițind o hălăcă la fiecare îmbucătură. De altminteri el arăta stând cam deoparte cât era de măgulit că mănâncă cu stăpâni.

După masă, rămaseră acolo, așteptând să treacă căldura cea mare. Stâncile străluci-

toare de lumină, stropite cu culori roșcate, întindeau umbre negre.

Tufişuri de stejari verzi le pătau cu marmoratii întunecate, pe când pe povârnişuri trunchiuri de brazi se ridicau regulate, ca o armată de soldaţi mărunţi în marş.

O tăcere greă cădea cu aerul cald.

D-na Rostand adusese nelipsita broderie cu care o vedeai în totdeauna în mână.

Naïs lângă dânsa, părea că se interesează de mişcările acului. Însă privirea ei pândea pe tatăl ei. El îşi făcea siesta, lungit la câţiva paşi. Ceva mai departe Frederic dormea şi el sub pălăria de pae răsfrântă care-i ocrotea faţa.

Cam pe la ora patru se deşteptară. Micoulin se jura că cunoştea un cuib de potârnicchi în fundul gurei de mare.

Cu trei zile mai înainte, erau încă acolo. Frederic fu momit, amândoi luară ruşca.

— Te rog, strigă d-na Rostand, fii cu băgare de seamă... Poate aluneca piciorul şi te răneşti singur.

— A! asta se întâmplă, zise liniştit Micoulin.

Ei plecară, dispărură îndărătul stâncilor. Naïs se ridică deodată şi-i urmări de departe şoptind :

— Mă duc să văd.

În loc să rămâe în cărare, în fundul gurei

de pădure, o luă către stânga, printre măre-cîni, grăbind pasul, ferindu-se a rostogoli pietre. Insfârșit, la colțul drumului zări pe Frederic. Fără îndoială că el speriasse potâr-nichele căci mergea repede, îndoit pe jumătate gata să ochiască. Inșă tot nu vedea pe tatăl său. Apoi dintr'odată îl descoperi de cealaltă parte pe povârnișul unde se afla și ea: era pe brânci, părea că așteaptă.

În două rînduri ridică arma. Dacă potâr-nichile ar fi zburat între el și Frederic, vânătorii trăgând se puteau atinge. Naïs care aluneca din tufiș în turiș se așezase nerăbdătoare înapoia bătrânului.

Minutele treceau. În față, Frederic dispăruse după o movilă. Se arăta, rămase un minut nemișcat.

Atunci din nou Micoulin, mereu pe brânci, ochi mult timp pe tânăr. Inșă cu un picior Naïs ridicase în sus țeava și descărcătura porni în aer cu o detunătură năpraznică ce se rostogoli în ecourile gurei de mare.

Bătrânul se ridicase. Zărind pe Naïs apucă de țeavă pușca fumegândă ca pentru a o doborâ cu o lovitură cu patul puștei.

Fata stătea dreaptă, albă, cu ochii care a runcau flacări. Nu îndrăzni s'o lovească, bălbâi numai în țărănește, tremurând de mânie:

— Pleacă, pleacă, o să-lucid.

La împușcătura lui Micoulin potârnichele

zburase și Frederic doborâse două. Pe la ora șase Rostanzi se întoarseră la Blancarda. Tata Micoulin vâslea cu aerul lui de dobitoc îndărătnic și liniștit.

Septembre se sfârși. După o furtună groaznică, aerul devenise foarte rece. Zilele deveneau mai scurte și Naïs nu mai vrea să se întâlnească cu Frederic noaptea, dându-i drept pricină că era prea obosită, că s'ar putea îmbolnăvi sub roua bogată care muia pământul. Inșă, fiindcă ea venea în fiecare dimineată pe la șase ore, și fiindcă Doamna Rostand nu se scula decât cu trei ceasuri mai târziu, ea se urca în odaia tânărului, stătea câteva minute, cu urechea la pândă ascultând prin ușa rămasă deschisă. A fost epoca dragostelor lor când Naïs arăta cea mai multă iubire lui Frederic. Il lua de după gât, își apropia obrazul de-al lui, îl privea de aproape de tot cu o pasiune care-i umplea ochii de lacrimi. De fiecare dată se părea că n'o să-l mai revadă. Pe urmă îi punea deodată o ploae de sărutări pe față, ca pentru a protesta și a jura că o să știe să-l apere.

— Ce are Naïs, oare? zicea adesea d-na Rostand. Se schimbă pe zi ce trece.

Ea slăbea într'adevăr, obrații i se adânceau flacăra privirilor ei se întunecase.

Avea tăceri lungi, din care se deștepta tre-

sărind cu aerul îngrijat al unei fete care a dormit și a visat.

— Fetito, dacă ești bolnavă, îngrijește-te, repeta stăpână-sa.

Insă Naïs zâmbea.

— O... nu doamnă, sunt bine, sunt fericită. Niciodată n'am fost așa de fericită.

Intr'o dimineață, pe când o ajuta să socotească rufele, ea prinse curaj, îndrăzni s'o întrebe:

— O să rămâneți târziu la Blancarda anul acesta?

— Până la sfârșitul lui Octombre, răspunse D-na Rostand.

Și Naïs rămase un minut în picioare, cu privirile perdute; pe urmă zise tare, fără să-și dea seama:

— Incă douăzeci de zile.

O luptă neconținută o frământa. Ar fi voit să păstreze pe Frederic lângă dânsa și în acelaș timp în fiecare ceas ar fi fost gata să-i zică: pleacă. Pentru dânsa el era pierdut; niciodată acest anotimp de dragoste n'avea să reînceapă, și-o zisese dela întâia întâlnire.

Intr'o seară de adâncă întristare se întrebă chiar dacă nu era mai bine să lase pe tată-său să ucidă pe Frederic, pentru ca să nu se ducă cu altele; însă gândul de a-l vedea mort, pe dânsul așa de delicat așa de alb, mai domnișoară decât dânsa, îi era de nesuferit; și gândul rău o îngrozi. Nu, ea avea să-l scape,

ei n'avea să știe nimica despre asta, în curând el n'avea s'o mai iubească; ea ar fi fericită numai la gândul că el trăește. Adese-ori ea îi zicea dimineța:

— Nu ești, nu te duce pe mare, aerul e rău.

Alte-ori îl îndemna să plece:

— Ție trebuie să ți se urască, tu n'o să mai iubești. Du-te și petrece câteva zile la oraș.

El se mira de aceste schimbări în firea ei. Găsea pe țarancă mai puțin frumoasă de când obrazul i se ofilea și un saț începuse să-l cuprindă de aceste amoruri violente. Ii părea rău după apa de Colonia și pudra de orez a fetelor din Aix și Marsilia.

Mereu zbârnâiau la urechile Naïsei vorbele tătâne-său: „O să-lucid... O să-lucid...“.

Noaptea se deștepta visând că se trăgeau focuri de pușcă. Devenise temătoare, scotea un țipăt pentru-o piatră pe care o rostogoleau cu piciorul. În ori-ce moment, când nu-l mai vedea se îngrijea de „d-l Frederic“. Și ceia-ce o înspăimânta, era că de dimineță până seara auzea în tăcerea îndărătnică a lui Micoulin repetând „o să-lucid“. El nu mai dăduse nici o pildă, cu un cuvânt, cu vre-un semn; însă pentru dânsa, căutătura bătrânului, fie-care din mișcările lui, întreaga lui ființă spuneau că ar ucide pe tânărul stăpân la întâiul prilej, când nu s'ar teme să fie bănuț de justi-

ție. După asta avea să se îngrijească de Naïs. Până atunci îi dădea cu piciorul ca unui dobitoc care a făcut o greșală.

— Și tată-tău e tot așa brutal? o întrebă într'o dimineată Frederic care fuma țigarete în pat pe când Naïs deretica prin odae.

— Da, răspunse ea — înnebunește.

Și-și arată gambele negre de lovituri. Pe urmă murmură aceste cuvinte, pe care le zicea adesea cu voce înăbușită:

— O să se isprăvească, o să se isprăvească.

În zilele d'întâi ale lui Octombre, dânsa păru și mai întunecată. Avea lipsuri, mișca buzele ca și cum ar fi vorbit încet. Frederic o zări de mai multe ori în picioare pe malul râpos al mării ca și cum ar fi cercetat arborii în jurul ei, măsurând cu o privire adâncimea prăpastiei.

După câte-va zile o găsi cu Toine, cocoșatul gata să culeagă smochine într'un colț al proprietăței.

Toine ajuta pe Micoulin când era prea mult de lucru.

El era sub smochin și Naïs suită pe-o ramură groasă glumea cu dânsul; îi zicea să caste gura. ea îi arunca smochine care se terciuiiau pe fața lui. Sărmana ființă căsca gura închidea ochii cu extaz; și fața lui mare exprima o fericire fără margini. Frederic nu era gelos însă nu se putu opri de a glumi:

— Toine și-ar tăia mâna pentru noi, zise dânsa cu vocea-i joasă. Nu trebuie ocărât, poate să avem nevoie de dânsul.

Cocoșatul urmă să vie în fiecare zi la Blancarda. Lucra pe malul râpos al mării să sape un canal strâmt pentru a duce apele la capătul unei grădini, într'o grădină de zarzavat ce încercau să facă.

Une-ori Naïs se ducea să-l vadă și vorbeau mult amândoi. El făcu să trăgăneze într'atât lucrul încât tatăl Micoulin sfârșise prin a-l face secătură și a-i da cu piciorul în gambe ca fie-săi.

Veniră două zile de ploaie. Frederic care trebuia să se întoarcă la Aix săptămâna viitoare, hotărâse ca înainte de plecarea lui să se ducă să arunce un năvod în mare cu Micoulin. Văzând paliditatea Naïsei începu să râdă zicând că de data asta n'o să aleagă o zi cu vânt. Atunci fata, pentru-că el avea să plece în curând voi să-i dea încă o întâlnire noaptea. Pe la ora unu se regăsiră pe pridvor.

Ploaia spălase pământul, un miros puternic eșea din verdeața improspătată. Când pământul acesta așa de uscat se moae adânc, el ieă o tărie de culori și parfumuri: pământurile roșii sângerează, brazii au răsfrângerii de smaragd, stâncile au albeața pânzei de curând spălate. Inșă noaptea, amanții nu se bu-

curau decât de mirosurile înzecite ale cimbrului și levănțicăi. Obiceiul îi duse sub măslin. Frederic înainta către acel ce adăpostise amoremurile lor la marginea prăpației când Naïs, ca venindu-și în fire, îl apucă de brațe îl atrase departe de mal zicând cu o voce tremurătoare:

— Nu, nu, nu acolo!

— Ce ai? întrebă el.

Ea bâlbâi, zise în sfârșit că după o ploae ca aceia din ajun, malul râpei nu era sigur. Și adăogă:

— Iarna cealaltă s'a întâmplat o prăbușire aici aproape.

Se așezară mai îndărăt sub alt măslin. A fost cea din urmă noapte a lor de iubire. Naïs îl strângea câte-odată cu neliniște.

Deodată plânse fără a mărturisi pentru-ce era așa de zguduită. Pe urmă cădea în tăceri pline de răceală. Și fiindcă Frederic o necăjea cu urâtul ce simțea dânsa acuma lângă el, ea îl îmbrățișa cu pornire șoptind:

— Nu, nu zice asta, te iubesc prea mult. Inșă, vezi tu, sunt bolnavă. Și pe urmă s'a isprăvit, tu o să pleci... Ah, Doamne s'a isprăvit... Încereă el în zadar s'o mângâe, spunându-i că o să se întoarcă din când în când și că la toamna viitoare o să aibă încă două luni înaintea lor: ea dădea din cap, ea simțea bine că s'a isprăvit. Întâlnirea lor se sfârși într'o

tăcere încurcată; ei priveau marea, Marsilia care scânteia, farul din Planier care ardea singuratec și trist. Puțin câte puțin îi cuprindea o melancolie de acest orizont nemărginit. Pe la trei ore, când o părăsi și când o sărută pe buze, o simți clănțanind de frig, înghețată în brațele lui.

Frederic nu putu dormi. Citi până la ziuă și înfrigorat de nesomn, se așeză la fereastră de îndată ce miși de ziuă.

Tocmai Micoulin pleca pentru a-și scoate coșurile, cum trecea pe pridvor înălță capul:

— Ei, d-le Frederic, mi se pare că în dimineața asta mergeți? întrebă el.

— A, nu, tată Micoulin, am dormit prea rău. Măine, bucuos.

Micoulin se depărtă cu pas trăgânat. Trebuia să coboare și să-și caute barca la picioarul malului râpos, chiar sub măslinul unde găsisse pe fiica-sa. După -ce nu se mai văzu, Frederic întorcând capul, fu mirat că vede pe Toine deja la lucru; cocoșatul era aproape de măslin, cu o sapă în mână, dregând canalul strâmt ce-l crăpase ploile. Aerul era curat, era bine la fereastră. Tânărul se întoarse în odaie pentru a-și răsuci o țigară.

Însă, pe când se întorcea încet să se rezeme, un zgomot înspăimântător, un uruit de tunet se auzi; și el se repezi. Era o prăbușire. Zări numai pe Toine care se lupta să scape

mișcându-și cocoșa într'un nor de pământ roșu. Pe marginea prăpăstiei, bătrânul măslin cu ramuri sucite se cufunda, cădea tragic în mare. O ferbere de spumă se ridica. În timpul acesta un strigăt grozav străbătu spațiul. Și Frederic observă atunci pe Naïs, care pe brațele-i înțepenite, tăiate de-o pornire a întregului corp se apleca deasupra parapetului pridvorului pentru a vedea ce se petrecuse în fundul râpei.

Stătea acolo, nemișcată, întinsă, cu mâinile pecetluite în piatră. Însă avu probabil senzația că o privea cine-va, căci se întoarse, strigă văzând pe Frederic:

— Tata, tata!

După un ceas aproape găsiră sub pietre corpul lui Micoulin oribil mutilat. Toine, în flăcărat, povestea că era cât pe ce să fie și e târât; și toți ziceau că nu trebuia să sape râuleț acolo, din cauza infiltrațiilor.

Mama Micoulin plânse mult. Naïs însoți pe tatăl său la cimitir cu ochii uscați și umflați fără a găsi o lacrimă. A doua zi după catastrofă, d-na Rostand voise cu ori ce preț să se întoarcă la Aix. Frederic fu foarte mulțumit de această piecare văzându-și dragostele turburate de această dramă grozavă; de altfel, hotărât, țărancele nu prețuiau cât cotele. Iși reluă existența lui. Mamă-sa, mișcată de stăruința lui pe lângă dânsa la Blan-

carda îi dote o libertate mai mare. Așa că el trecu o iarnă încântătoare; aducea femeii din Marsilia, pe care le găzduia într'o odaie închiriată de el la mahala; nu dormea acasă, se întorcea numai în orele când prezența lui era neapărat trebuincioasă, în otelul cel rece din str. Colegiului; și el nădăjduia ca existența lui să treacă mereu așa.

De Paști, d. Rostand trebui să se ducă la Blancarda. Frederic născoci o minciună ca să nu-l întovărășească. Când avocatul se întoarse zise la masă:

— Naïs se mărită.

— Taci! strigă Frederic mirat.

— Și n'o să ghiciți niciodată cu cine, ur mă d. Rostand. Ea mi-a dat așa de bune motive.

Naïs se mărită cu Toine cocoșatul. Cu asta nu se schimbă nimic la Blancarda. Rămânea Toine care îngrijea de proprietate încă de la moartea tatălui Micoulin. Tânărul asculta cu un zâmbet stânjenit. Pe urmă găsi și el lucrurile împăciuitoare pentru toată lumea.

— Naïs a îmbătrânit mult, s'a urâțit, reluă d. Rostand. N'o mai recunoșteam. E de mirare cum se trec fetele astea la malul mării. Era prea frumoasă Naïs asta.

— Așa se trec toate, zise Frederic, care-și sfârșia liniștit costița.

JACQUES DAMOUR

Acolo, la Nouméa, când Jacques Damour privea orizontul gol al mării, i se părea uneori că vede tot trecutul său, nenorocirile asediului, furiile Comunei, în fine exilul acela care-l aruncase așa de departe, bătut și ca năucit. Nu era o arătare deslușită, aduceri aminte în care să-și placă sie-și și să se înduioșeze, ci rumegarea înăbușită a unei minți întunecate, ce se întorcea dela sine cu unele fapte rămase întregi și lămurite în prăbușirea restului.

La douăzeci și șase de ani, Jacques luase de nevastă pe Felicia, o fată voinică și frumoasă de optsprezece ani, nepoata unei negustorese de fructe care-i închiriase lui o odae.

El, cizela pe metale și câștiga până la doispre zece franci pe zi; ea fusese croitoreasă la început; însă, pentru-că avură îndată un băiat, ea de-abia avea timp să hrănească co-

pilul și să vadă de treburile casei. Eugen creștea voios.

La nouă ani după dânsul veni și-o fată; însă aceasta, Luiza rămase mult timp plăpândă, încât cheltuiră mult cu doctori și leacuri. Inșă căznicia nu era nenorocită.

Damour se îmbăta une-ori, Lunea; cu toate astea se arăta detreabă, se ducea la culcare dacă băuse prea mult și se'ntorcea a doua zi la lucru făcându-se singur „bun de nimic“.

Încă de la doisprezece ani, Eugen fu pus la nicovală.

De-abia știa ștregarul să serie și să ei tească și-și câștiga singur traiul. Felicia foarte curată, ducea casa cu îndemânare și chibzuință, poate cam hapsină, cum zicea tată-său căci le dădea mai mult legume decât carne pentru a pune gologani de-oparte pentru vremuri grele. Fu cel mai bun timp al lor. Locuiau la Ménilmontant, strada „des Envierges“ o locuință cu trei odăi: camera tatălui și a mamei, aceia a lui Eugen și o sală de mâncare unde așezase nicovalele, fără a socoti bucătăria și o odăiță pentru Luiza. Era în fundul unei curți într'o mică clădire. Aveau până și aer căci ferestrele lor dedeau pe un loc unde de dimineața până seara, căruțele descărcau grămezi de dărâmături și scânduri vechi.

Când izbucni războiul, al-de Damour locuiau în strada des Envièrges de zece ani. Felicia, cu toate că s'apropia de patruzeci de ani, rămânea tânără, cam îngrășată, de-o rotunzime de umeri și șolduri care făceau din ea pe femeia frumoasă a mahalalei.

Din contra Jacques parcă se uscaseră și cei opt ani care-i despărteau îl arăta deja bătrân pe lângă dânsa. Luiza scoasă din necaz, însă veșnic plăpândă, semăna cu tată-său prin slăbiciunea ei de fetiță, pe când Eugen pe-atunci de 19 ani, avea talia înaltă și spattele lat al mame-si.

Trăiau foarte uniți, afară de unele dați, Lunea, când tatăl și fiul întârziiau la negustorii de vin. Felicia bufnea, furioasă de gologanii mâncați. În două, trei rânduri se bătura chiar; dar asta n'avea nimic de-aface: pricina era vinul și nu era familie mai cu rost în căznicie decât dânsii. Erau dați drept pildă bună.

Când Prusienii meraseră asupra Parisului și când începu grozava încetare din lucru, ei aveau mai bine de-o mie de franci la casa de economie. Era de laudă pentru niște lucrători care crescuseră doi copii.

Lunile dintâi ale asediului nu fură deci prea aspre; în sala de mâncare unde dormeau ninovalele se mai mânca încă pâine albă și carne.

Induiosât de sârăcia unui diavol de zugrav zis Berru și care crăpa de foame, Damour putu chiar să-și facă pomană să-l poștească une-ori la masă; și în curând camaradul veni dimineața și seara.

Acesta era un ghiduș, gata de glumă ori-când, așa că dezarmă pe Felicia, îngrijată și revoltată în potrivea acestei guri care îngheța bucățile cele mai bune.

Seara se jucau cărți, tăbărând pe Prusieni. Berru, patriot, zicea să sape mine, subterane în câmp și să meargă așa până sub bateriile lor de la Chatillon și Montretout, pentru a-i face să sară în aer. Apoi cădea pe guvernământ, o grămadă de nemernici care, pentru a readuce pe Enrie al V-lea voiau să deschidă lui Bismark porțile Parisului. Republica ăstor trădători îl făcea să ridice din umeri. A! republica! Și cu coatele pe masă, cu pipa în gură tălmăcea lui Damour guvernământul după vederile lui: toți frați, toți liberi, bogățiile la îndemâna tuturor, dreptatea și egalitatea domnind pretutindeni și la cei de sus și la cei de jos.

— Ca în 93, adăogă el scurt, fără să aibă habar.

Damour rămânea pe gânduri. Și el era republican, pentru că din leagăn auzise că republica va fi într'o zi triumful lucrătorului, fericirea universală. Inșă n'avea idee lămuri-

tă despre felul cum trebuiau să se petreacă lucrurile. De-aceia asculta cu băgare de seamă pe Berru, găsind că judeca foarte bine și că negreșit republica o să fie așa cum zicea el. Se aprindea, căpătase convingerea că dacă întreg Parisul, bărbați, femei, copii ar fi mers spre Versailles cântând Marseilleza, ar fi dat tumba pe Prusieni, ar fi întins mâna provinciei și ar fi întemieiat guvernământul poporului acel ce trebuia să dea venituri la toți cetățenii.

-- Iea seama, repeta Felicia plină de neîncredere; o s'o sfârșești rău cu Berru al tău. Hrănește-l dacă ai chef; dar lasă-l să-și spargă singur capul.

Și ea voea republica. În 48, tată-său murise pe-o baricadă. Numai că această amintire în loc s'o scoată din minți o făcea și mai chibzuită. De-ar fi în locul poporului, zicea ea, ar ști cum să silească guvernământul să fie just: s'ar conduce ea foarte bine. Cuvântările lui Berru o necăjeau și-o umpleau de teamă, pentru că nu i se păreau cinstite. Vedea pe Damour că se schimbă, avea toane, întrebuinta vorbe care nu-i prea plăceau ei. Însă era și mai îngrijită de modul arzător și cufundat cu care fiul său Eugen, asculta pe Berru. Seara, pe când Luiza adormise pe masă, Eugen încrucișa brațele, bea încet un păhărel de rachiu și fără a scoate o vorbă

stătea cu ochii țintiți asupra zugravului care aducea întotdeauna din Paris, vre-o istorie extraordinară: bonapartiști făcând din Montmartre semnale germanilor sau chiar aruncarea în Sena de saci cu făină și butoaie de praf de pușcă pentru a preda orașul mai repede.

— Auzi bârfeli! zicea Felicia către fiul său după ce Berru se îndurase să plece. Tu să nu-ți aprinzi capul. Știi bine că spune minciuni.

— Știu eu ce știu, răspundea Eugen cu un gest cumplit.

Până prin mijlocul lui Decembre, al-de Damour mâncaseră economiile.

Pe fiecare ceas se vestea o înfrângere a Prusienilor în provincie, o eșire victorioasă care avea să libereze Parisul însfârșit; și căznicia nu fu îngrozită la început, așteptând mereu ca lucrul să reînceapă.

Felicia făcea minuni; trăiră de azi pe mâine cu pâinea neagră a asediului pe care numai biata Luiza nu putea s'o mistuie.

Atunci Damour și Eugen ajunseră să-și aprindă capul cum zicea mama. Lâncezeau de dimineață până seara, de când își lăsaseră deprinderile lor, și brațele se molesise de când părăsiseră nicovala, așa că trăiau într'o buimăceală plină de închipuiri ciudate și sângeroase.

Se înrolară amândoi într'un batalion de

marș; numai că acest batalion ca multe altele nu eși nici din fortificații, încazarmat într'un pichet unde oamenii treceau zilele jucând cărți sau cu dopul. Aici Damour, cu stomacul gol, cu inima strânsă știind mizeria de-acasă, își întemeiă convingerea, ascultând povestirile unora și altora, că guvernul jurase să nimicesească poporul pentru a fi stăpân pe republică. Berru avea dreptate; toți știau că Enric al V-lea era la St. Germain într'o casă pe care fâlfâia un steag alb. Dar o să se sfârșească asta. Intr'una din cele patru dimineți aveau să li se tragă focuri de pușcă acestor spureați care înfometau și bombardau pe lucrători, istorie născocită numai ca să facă lo-nobililor și preoților.

Când Damour venea acasă cu Eugen, amândoi înfrigurați de vântul de nebunie defară, nu mai vorbeau decât să omoare lumea, înaintea Feliciei palidă și tăcută, care îngrijea pe mititica Luiza din nou îmbolnăvită din pricina hranei proaste.

În timpul acesta asediul se sfârși, armistițiul fu încheiat, și Prusieni defilară în Câmpiile Elizee. În strada „des Envièrges“ se mânca pâine albă, pe care Felicia s'a dus s'o caute la St. Denis. Dar masa fu posomorâtă. Eugen care voise să vadă pe Prusieni dădea amănunte, când Damour, amenințând cu o furculiță strigă furios că ar fi trebuit să ghi-lotinez pe toți generalii. Felicia se supără

și-i zmuci furculița. În zilele următoare, fiindcă lucrul tot nu reîncepea se hotărâ a se pune la nicovală pe socoteala lui: avea câteva bucăți topite, sfesnice pe care voia să le îngrijească puțin, cu gând să le vândă.

Eugen neputând sta pe loc, se desprinsese din lucru după un ceas. Cât despre Berru, dispăruse dela armistițiu; fără îndoială, căzuse aiurea pe-o masă mai bună. Însă într'o dimineață veni foarte aprins, povestind daravera tunurilor din Montmartre.

Baricade se ridicase pretutindeni, triumful poporului venea în sfârșit și el căuta pe Damour spunând că era nevoie de toți cetățenii buni. Damour părăsi nicovala, cu toată mustra turburată a Feliciei. Era Comuna. Atunci, zilele de Martie, de Aprilie și de Mai se desfășurară. Când Damour era plictisit și când nevasta-sa îl ruga să rămână acasă el răspundea:

— Și cei treizeci de gologani ai mei? Cine o să ne dea pâine?

Felicia pleca capul. N'aveau pentru hrană decât cei treizeci de gologani ai tatălui și treizeci de gologani ai fiului, această plată a gardei naționale, pe care o mai mărea încă împărțirea de vin și de carne sărată.

De altfel Damour era convins de dreptul său. Trăgea asupra Versaillesilor cum ar fi tras asupra Prusienilor, incredințat că mân-

tuia republica și că asigura fericirea popoului. După oboselile și mizeriile asediului, zguduirea războiului civil îl făcea să trăească într'un vis rău de tiranie, în care se zvârcolea ca erou neștiut de nimeni, hotărât să moară pentru apărarea libertății.

El nu se afunda în complicațiile teoretice ale ideii Comunaliste. În ochii săi Comuna era doar vârsta de aur anunțată; pe când credea cu multă îndărătnicie că există undeva, la St. Germain sau Versailles un rege gata să reînființeze inchiziția și drepturile seniorilor, dacă îl lăsau să intre în Paris. La dânsul acasă n'ar fi fost în stare să strivească o insectă; dar la avant-posturi, doboră pe jandarmi fără un scrupul.

Când se întorcea acasă rupt de oboseală, negru de sudoare și de praf, petrecea ore întregi lângă mititica Luiza, ascultând-o cum respiră. Felicia nu mai încerca să-l oprească ea aștepta cu liniștea ei de femeie chibzuită sfârșitul acestor frământări.

Totuși, într'o zi, ea cutează să arăte că acest duh rău de Berru care țipa atâta, nu era așa de dobitoc să se ducă să primească focuri de pușcă. Avusese îndemânarea să capete un loc bun în intendență; ceia ce nu-l împiedica, venind în uniformă cu pene și galoane să atâțe ideile lui Damour prin cuvântări în

care vorbea să împuște pe miniștri, Camera și toată boierimea în ziua când i-ar prinde la Versailles.

— De ce nu se duce el singur, în loc să împingă pe alții? zicea Felicia. Însă Damour răspundea:

— Taci din gură. Eu îmi fac datoria. Cu atât mai rău pentru cei care nu și-o fac pe a lor.

Intr'o dimineată, către finele lui April aduseră pe Eugen pe targă în strada „des Enviègers“. Primise un glonte în pept la Moulinaux. Pe când îl urcau, expiră pe scară. Când veni Damour seara acasă, găsi pe Felicia stând tăcută lângă cadavrul fiului lor. Fu o lovitură grozavă. Căzu jos și ea îl lăsă să suspine, sprijinit de perete, fără a-i zice nimic, pentru-că nu găsea nimic de zis și pentru-că, dacă ar fi scăpat vre-o vorbă i-ar fi strigat: „E vina ta“. Ea închisese ușa odăiței: nu făcea zgomot de teamă să nu sperie pe Luiza. Se și duse să vadă dacă suspinele tatălui nu deșteptau pe fetiță. El se ridică, privi mult timp, pe oglindă, o fotografie a lui Eugen unde tânărul se înfățișase în garda națională. Luă un condei și scrise în josul cărței: „Te voi răzbuna“ cu data și iscălitura lui. Fu o ușurare. A doua zi un dric împodobit cu steaguri mari roșii conduse cor-

pul la „Père Lachaise“ urmat de o multime foarte mare. Tatăl mergea cu capul descoperit și vederea steagurilor, această purpură sângerândă întunecând și mai tare lemnul negru al dricului, îi umplea sufletul de gânduri neîmplânzite. In str. „des Envièrges“ Felicia rămăsese pe lângă Luiza. In aceiași seară chiar, Damour se întoarse la avant posturi să ucidă pe jandarmi.

Insfârșit, veniră zilele de Mai. Armata din Versailles era la Paris. Două zile nu dete peacasă, se retrăsese cu batalionul său apărând baricadele în mijlocul focurilor. Nu mai știa ce face; trăgea focuri în fum, pentru că astfel îi era datoria.

In dimineața zilei a III-a, reapăru în zdrențe în str. „des Envièrges“ clătinându-se zăpăcit ca un om beat.

Felicia îl dezbrăca și-i spăla mâinele cu un șervet ud, când o vecină spuse că camarazii mai rezistau în „Père Lachaise“ și că Versailles nu știau cum să-i scoată de-acolo.

— Mă duc acolo, zise el scurt.

Se îmbracă, își reluu pușca. Insa ultimii apărători ai comunei nu erau pe platou, în ținuturile goale unde dormea Eugen. El zăpăcit, credea că o să moară pe mormântul fiului lui. Nici nu putu ajunge până acolo. Obuze cădeau știrbind mormintele cele mari.

Între ulmi, ascunși îndărătul marmorelor care selipeau în soare, câți-va ostași din garda națională mai trăgeau focuri asupra soldaților ai căror pantaloni roșii se zăreau urcându-se.

Și Damour ajunsese tocmai la vreme ca să fie prins.

Trei zeci și șapte dintre tovarășii lui fură împușcați.

A fost minune că a scăpat de această dreptate prescurtată.

Fiindcă nevastă-sa îi spălase mâinele și fiindcă nu trăsesese, poate că au vrut să-i facă grație. De altminteri în amorțeala oboselei sale, toropit de atâtea grozăvii, nici odată nu-și mai amintea zilele cari au urmat. Atâta îi rămănea în starea de vise urâte nedeslușite:

Ceasuri lungi petrecute în locuri întunecoase, marșuri împovărătoare la soare, strigăte, lovituri.

Când eși din această hăbăucie, era la Versailles prizonier.

Felicia veni să-l vadă, tot palidă și liniștită.

După ce îi spuse că Luiza mergea spre bine, rămaseră muți, ne mai găsind nimic să-și spue.

Retrăgându-se, ca să-i dea curaj, ea adăogă

că se ocupa de dânsul și că o să-l scoată de acolo. El întrebă:

— Și Berru?

— Aa... răspunse ea, Berru e în siguranță. A șters-o cu trei zile înainte de intrarea trupelor; nici n'o să-l bănuiască măcar. O lună după aceea, Damour pleca pentru Noua-Caledonie. Era condamnat la deportație simplă. Cum n'avea nici un grad, consiliul de război l'ar fi achitat poate, dacă n'ar fi mărturisit cu un aer liniștit că trăgea focuri din ziua întâi. În cea din urmă întrevedere, el zise Feliciei.

— O să mă întorc. Așteaptă-mă cu mititica. Și vorba asta o auzea Damour, cel mai deslușit, în vălmășagul amintirilor sale, când se lăsa pradă lor, cu capul greu, înaintea orizontului gol al mării.

Noaptea care cădea, îl găsea acolo uneori. Departe, o pată luminoasă rămânea vreme îndelungată, găurind întunecimile crescânde; și simțea că trebuie să se scoale și să calee pe valuri, pentru a se duce pe această dungă albă, pentru-că făgăduise sa se întoarcă.

La Nouméa, Damour se purta bine, găsisse de lucru și se aștepta să fie grațiat. Era un om foarte blând, căruia îi plăcea să se joace cu copiii. Nu se mai ocupa de politică, vizita puțin pe tovarășii lui și trăia singuratic; nu i se putea imputa decât că bea din când în când

și chiar beția lui era blajină, plângând să se prăpădească, ducându-se la culcare singur. Furtarea sa părea deci sigură, când într'o zi el dispăru. Toți încremeniră când auziră că a evadat cu patru tovarăși dintr'ai lui. De doi ani, prinsese mai multe scrisori dela Felicia, la început regulate, în curând mai rare și fără urmărire. El însuși scria destul de adesea. Trei luni trecură fără noutăți.

Atunci îl cuprinse o descurajare înaintea acestei grațieri pe care trebuia s'o mai aștepte poate doi ani încă, și primejdui-se totul într'unul dintr'acele ceasuri de friguri de care-ți pare rău a doua zi. Cu o săptămână mai târziu se găsi pe coastă, la câte-va leghe o barcă sfărâmată și cadavrele a trei fugari, goi și putreziți deja, printre care, martori adeveniră că recunosc pe Damour. Erau de aceeași talie și aveau barba la fel. După o cercetare scurtă se făcură formalitățile, un act de deces se făcu, apoi se trimise în Franța după cererea văduvei pe care autoritățile o înștiințară.

Toată presa se ocupa de întâmplare, o povestire foarte dramatică despre evadarea și despre sfârșitul ei tragic trecu în jurnalele din lumea întreagă.

Totuși Damour trăia. Fusesse semuit cu unul dintre tovarășii lui, și asta e cu atât mai de mirare, cu cât cei doi oameni nu semă-

nau deloc. Numai că amândoi purtau barbă lungă. Damour și al patrulea evadat care supraviețuisé ca prin minune, se despărțiră de îndată ce ajunseră pe pământ englez; ei nu se mai revăzură. Fără îndoială cel'alt murise de febră galbenă care era cât pe ce să-l omoare și pe Damour.

Intâiul lui gând, fusese să înștiințeze pe Felicia printr'o scrisoare. Dar căzându-i un jurnal în mână, găsi într'însul istorisirea evadării și vestea morții lui.

Din această clipă o scrisoare i se păru o ne socotintă; putea fi oprită în cale, putea fi citită și se putea ajunge în chipul acesta la adevăr. Nu era mai bine să rămână mort pentru toată lumea?

Nimeni nu s'ar mai îngriji de dânsul; ar reintra slobod în Franța, unde ar aștepta amnistia pentru a se face recunoscut. Atunci, un atac grozav de friguri galbene îl ținu săp-tămâni întregi într'un spital perdut.

Când Damour intră în convalescență simțea o lene de neînvinș. Timp de mai multe luni rămase foarte slab încă și fără voință. Pare că-l sleise frigurile de toate dorințele lui cele d'înainte. Nu dorea nimic, și se întreba că la ce bun. Icoanele Feliciei și Luizei se stersese. Le vedea el întotd'auna însă foarte departe, într'o ceață, unde șovăia câte-odată să le recunoască. Fără îndoială că îndată ce

va fi în putere va pleca să le găsească. Pe urmă când fu pe picioare alt plan îl ocupa cu totul. Înainte de a se duce să-și regăsească femeia și fata, visă să câștige avere. Ce să facă el la Paris? ar crăpa de foame, ar fi silit să se pue din nou la nicovală; și poate că nici n'ar mai găsi de lucru, căci se simțea grozav de îmbătrânit.

Din contra, dacă trecea în America, în câte va luni ar aduna o sută de mii de franci, cifră cumpătată la care se oprea, potrivit cu istoriile minunate de milioane de care îi vuiau urechile.

Intr'ò mină de aur de care i se spunea, toți oamenii, până la cei mai umili muncitori de pământ, toți lăfăiau în trăsuri după șase luni.

Si el își întocmea de pe-acum viața sa: se întorcea în Franța cu o sută de mii de franci, cumpăra o căsuță pe lângă Vincennes, trăia acolo cu trei patru mii de franci venit, între Felicia și Luiza, uitat, fericit, scăpat de politică. Peste o lună Damour era în America.

Atunci începu o existență turbure, care-l asvârli la întâmplare într'un val de întâmplări, ciudate și vulgare în acelaș timp. Cunoscu toate mizeriile și pipăi toate bunurile. De trei ori crezu că are în mână însfășit cele o sută de mii de franci, însă totul îi trecea

printre degete; îl furau, se despoia singur el într'o ultimă sfortare. În total suferi, lucră mult și rămase fără o cămașe. După ce cutreră cele patru colțuri ale lumii, întâmplarea îl aruncă în Englitera. De acolo pică la Bruxelles, la hotarul Franței chiar. Numai că nu se mai gândea să se întoarcă. Dela sosirea lui în America încetase de-a mai scrie Feliciei. Trei scrisori rămânând fără răspuns, ajunsese la presupuneri: sau i se opreau scrisorile, sau nevastă-sa murise sau părăsise Parisul și ea.

După trecere de-un an mai făcu o încercare zadarnică. Pentru a nu se da de gol dacă i se deschideau scrisorile, el scria sub un alt nume, spunându-i Feliciei o afacere închipuită: socotind că dânsa i-ar recunoaște negreșit scrisul și că l'ar înțelege. Această lungă tăcere îi cam adormise amintirile.

Era mort, n'avea pe nimeni pe lume, încolo nu-i mai păsa de nimic. Timp de-un an aproape lucră într'o mină de cărbuni sub pământ, nemai văzând soarele, cu totul suprimat, mâncând și dormind, nemai dorind nimic alt-ceva.

Intr'o seară, auzi într'o cârciumă pe un om, zicând că amnistia fusese votată și că toți comunarzii intrau în țară. Asta îl deșteptă. Fu zguduit, simți trebuința să plece cu ceilalți să-și revadă strada unde locuise. La în-

ceput a fost numai un imbold instinctiv. Pe urmă, în vagonul care-l readucea, capul său lucra; se gândi că putea să-și reia acum locul său la lumină, dacă izbutea să descopere pe Felicia și Luiza.

Speranțe îi umpleau sufletul: era liber, le va căuta fățiș; și sfârșea prin a crede că avea să le regăsească liniștite, în locuința lor din str. „des Euvierges“, cu masa pusă ca și cum l'ar fi așteptat. Totul s'ar lămuri, o neînțelegere foarte simplă. S'ar duce la Primărie, și-ar declara identitatea și căznicia ar reîncepe viața sa de altă-dată.

La Paris, gara de Nord era plină de-o mulțime zgomotoasă. Se ridicară aclamații de îndată ce călătorii se arătară; un entuziasm nebun, brațe care se mișcau, pălării, guri deschise care urlau un nume. Însă Damour îi fu frică o clipă: nu înțelegea, i se părea că toată lumea aceia venise acolo să-l huiduiască în trecere. Apoi recunoscu numele ce se aclama, era un membru al Comunei care era chiar în acelaș tren, un ilustru judecat în lipsă, căruia poporul îi făcea ovații. Damour îl văzu trecând, foarte îngrășat, ochii înlăcrămați, su-râzător, emoționat de această primire.

Când eroul se sui într'o trăsură, mulțimea vorbea să deshame calul. Te strivea mulțimea, valul omenesc se prăbuși în strada Lafayette, de-asupra căroră se zări multă vreme

birja alunecând încet ca un car de triumf. Iar Damour, ghiontit, strivit, cu multă greutate ajunse în bulevardele de-afară. Nimeni nu-l băga în seamă. Toate suferințele lui, Versailles, deportația, Nouméa i se întoarseră într'un sughiț de amărăciune... Inșă pe bulevardele din afară îl cuprinse o înduioșare. Uită totul, i se părea că avusese de lucru în Paris și că se întorcea liniștit în strada Envièrges. Se împlinise zece ani din existența lui, așa de plini și așa de nedeslușiți încât i se părea a nu mai fi înapoia lui decât ca o simplă prelungire a trotuarului. Totuși se mira oare-cum de aceste obiceiuri de altădată în care intra cu atâta ușurință.

Bulevardele din afară ar trebui să fie mai mari; se opri pentru a citi inscripțiile mirat că le vede acolo. Nu era numai bucuria că pune piciorul pe acest dorit colț de pământ; era un amestec de înduioșare în care cântau refrenuri de romanță și o neliniște ascunsă, grija de necunoscut înaintea acestor vechi lucruri cunoscute pe care le regăsea. Turburarea lui se mai mări când se apropiă de str. Envièrges. Simțea că se moae, îl bătea gândul să se oprească, ca și cum l'ar fi așteptat o nenorocire. De ce să se întoarcă? Ce-avea să facă acolo? În cele din urmă în strada Euvièrges trecu de trei ori de dinaintea casei fără să poată intra. În față, pră-

vălia cărbunarului dispăruse, era acum o prăvălie de fructe și femeia care era acolo i se păru așa de sănătoasă, așa de statornic la ea acasă, încât nu îndrăzni s'o întrebe cum își puse în gând la început.

Preferă să încerce totul, ducându-se drept la locul portarului. De câte ori se întorsese așa la stânga, la capătul aleei și bătuse la pătratul cel mic!

— Doamna Damour, mă rog ?

— Nu cunosc... Nu-i aici.

Rămase nemișcat. În locul portăresei de altă-dată, o femeie enormă, avea înaintea-i o femeiușcă uscată, țâfnoasă, care-l privea cu aer bănuitor... El reluă:

— D-na Damour locuia în fund acum zece ani.

— Zece ani! strigă portăreasa. Ah, bine! a trecut apă pe sub punți!

Nu suntem aci decât din luna Ianuarie.

— D-na Damour poate și-a lăsat adresa.

— Nu, nu cunosc.

Și fiindcă el se încăpățâna, ea se supără și-l amenință că chiamă pe bărbatu-său.

— Ei asta e! O să isprăvești odată de spionat casa. Așa intră o grămadă de oameni...

El se înroși și se retrase bâlbâind, rușinat de pantalonul lui scămoșat și de vechea-i bluză murdară. Ajuns pe trotuar, merse înaintea cu capul plecat; pe urmă se întoarse căci nu se putea hotărâ să plece așa. Era ca

un rămas bun pe veci, care-i sfâșia sufletul.

O să aibă cineva milă de dânsul, o să-i dea vre-o lămurire. Și-și ridică ochii, se uita la ferestre, cerceta prăvăliile, căutând să se recunoască. În aceste case sărace, în care mutările sunt dese ca grindina, zece ani ajunsesese să schimbe aproape pe toți chiriașii. De altminteri, o prudentă îi rămânea, amestecată cu rușine, un fel de sălbăticie înspăimântată, care-l făcea să tremure la gândul că va fi recunoscut. Cum scobora strada, zări însfârșit fețe cunoscute; negustoreasa de tabac, un spițer, o spălătoreasă, brutăreasa de unde își procura pâine altă-dată. Atuncea, vreme de-un sfert de ceas el șovăi, se plimbă înaintea prăvăliilor, întrebându-se în care ar cuteza să intre, apucat de sudori, într'atât suferea de lupta care se dădea într'însul.

Istovit, se hotărâ pentru brutăreasă, o femeie adormită totdeauna albă, pare-că eșea dintr'un sac de făină. Ea îl privi și nu se mișcă de la contoar. Firește, ea nu-l recunoștea cu pielea-i pârlită, cu capul chel ars de soare, barba-i lungă și aspră care-i mânca jumătatea feței. Asta îi dete oarecare îndrăzneală și plătind o pâine de un gologan, îndrăzni să întrebe:

— N'aveți cumva printre mușterii d-voastră pe o femeie cu o fetiță, d-na Damour.

Brutăreasa rămase pe gânduri; apoi cu vocea-i blajină:

— A! da, mai de demult îmi pare. Dar e mult de-atunci. Nu mai știu... Atâta lume câtă vezi!

Trebui să se mulțumească cu răspunsul acesta. În zile următoare se întoarse mai cu îndrăzneală, întrebând pe oameni; însă peste tot întâmpină aceiași nepăsare, aceiași uitare cu lămuriri diferite care-l rătăceau mai mult.

Însfârșit, părea sigur că Felicia părăsise locul cam după doi ani dela plecarea lui pentru Nouméa, chiar în momentul când el evada. Și nimeni nu știa adresa ei; unii vorbeau de Gross-Caillou, alții de Bercy. De mititica Luiza nici nu-și aduceau aminte. Se isprăvisse; într'o seară se așeză pe-o bancă de pe un bulevard de-afară și începu să plângă zicându-și că n'o să mai caute de-aici înainte. Ce era să facă? Parisul îi părea pustiu. Cei câțiva gologani cu care putuse să se întoarcă în Franța erau pe sfârșite.

O clipă se hotărâ să plece în Belgia în mina lui de cărbuni, unde era așa de întunec și unde trăise fără vre-o amintire "ericit ca un dobitoc, în coplesirea somnului pământului.

Totuși rămase, și rămase nenorocit, flămând, fără a-și putea găsi de lucru. Peste tot locul îl alungau, găsindu-l prea bătrân. N'avea decât cincizeci și cinci de ani, dar îi dădeai șaptezeci în descărnarea celor zece

ani de suferință. Hoinărea ca un lup, se ducea să vadă lucrările monumentelor arse de Comună, căuta treburi ce se încredințează copiilor și infirmilor. Un tăetor în piatră care lucra la Primărie făgăduia să facă să-i dea lui paza uneltelor lor; însă făgăduiala întârzia să devină aevă și el murea de foame.

Intr'o zi, pe podul Notre-Dame, se uita cum curge apa, cu ameteala sărmanilor pe care-i atrage sinuciderea, se zmuci de-odată de pe parapet și în această mișcare era gata să dea pe spate pe un trecător, un găligan în bluză albă, care începu să-l înjure.

— Dobitocule!

Însă Damour rămase holbat, cu ochii țintă la om.

— Berru strigă el însfârșit.

Era Berru într'adevăr, Berru care nu se schimbase decât în bine, cu fața veselă, mai întinerit. Dela întoarcere, Damour se gândise adese-ori la dânsul; însă unde să-l găsească pe camaradul care se muta cu odae mobilată la fiecare 15 zile? Totuși zugravul holba ochii și când cellalt își spuse numele cu glas tremurător, el nu vru să-l creadă.

— Nu se poate! Fleacuri!

În cele din urmă ajunsese să-l recunoască cu strigăte care începuse să răzvrătească trotoarul.

— Dar tu erai mort! Știi că nu mă așteptam

la asta! Iacă-tă... Iacă-tă... Adevărat e că trăești?

Damour vorbea încet rugându-l să tacă. Berru care găsea lucru tare poznaș în felul lui, luă pe Damour de braț și-l duse la un negustor de vinuri din strada St. Martin. Și-l coplesii cu întrebări, voea să știe totul.

— Numai decât zise Damour când fură la masă într'o odăiță. Dar mai întâi de toate nevastă-mea?

Berru îl privi cu mirare.

— Cum nevastă-ta?

— Da, unde este ea? Ii știi adresa?

Mirarea zugravului creștea. El răspunse a-gale:

— Ce? Care istorie?

Atunci Berru izbucni.

— Ei... asta e și mai și, iacă-tă. Ce, tu nu știi nimica?

Dar nevastă-ta s'a remăritat moșule dragă!

Damour care-și ținea paharul, îl puse pe masă, apucat de-o astfel de tremurătură că vinul îi curgea printre degete. El și le ștergea pe bluză și repeta cu vocea înecată:

— Ce spui? Remăritată, remăritată... Ești sigur tu?

— Ei drace, tu erai mort ea s'a măritat cu altul ,nu e de loc de mirare... Numai că, ciudat, iată că tu înviezi.

Și în vreme ce bietul om rămânea palid,

bălbăind din buze, zugravul îi dădu deslușiri. Felicia acuma, era foarte fericită.

Se măritase cu un măcelar din str. des Moines la Batignolles, un văduv căruia îi cârmuia bine treburile. Sagnard, măcelarul se numea Sagnard, era un om gros de șaizeci de ani, însă păstrat bine. Colț cu str. Mollet, prăvălia, una dintre cele mai căutate din mahală avea gratii vopsite cu roșu, cu capete de bou aurite în cele două colțuri ale firmei.

— Atunci ce-ai să faci? repeta Berru după fiecare deslușire.

Nenorocitul, pe care descrierea prăvăliei îl zăpăcea, răspundea cu un semn yag cu mâna. Trebuia să vadă.

— Și Luiza? întrebă el deodată.

— Mititica? A... nu știu... vor fi dat-o undeva ca să se scape de dânsa, pentru că n'am văzut-o cu ei... Asta așa este, trebuiau s'o dea, ca să scape de dânsa și pe urmă ce să te faci tu cu cogemite fată de douăzeci de ani, tu care n'ai de loc semne că ai fi rentier? Hai? fără să te superi, se poate zice că n'ai refuza doi gologani pe stradă.

Damuor plecase capul, zugrumat, nemai scoțând o vorbă.

Berru porunci al doilea litru și vru să-l mângâe.

— Ei lasă, ce dracu! pentru că ești în viață veselește-te puțin.

Sotul nu e perdut, o să se facă lucrurile cum trebuie... Ce ai de gând să faci?

Și cei doi oameni se cufundau într'o convorbire fără sfârșit, în care aceleași dovezi reveneau mereu.

Ceiace zugravul nu spunea, era că îndată după plecarea deportatului, încercase să se apropie de Felicia ai cărei umeri voinici îl subjugau. De aceea păstra pentru dânsa o ciudă ascunsă, pentru că alesese mai bucuros pe măcelarul Sagnard, fără îndoială din pricina averii lui.

După ce poruncise al treilea litru, zise :

— Eu în locul tău m'aș duce la dânsii, m'aș așeza frumos și l'aș da pe Sagnard pe ușă afară dacă m'ar plictisi.

Tu ești stăpânul, dacă e pe-aceia. Legea e cu tine.

Incetul cu incetul, Damour se îmbătă; vinul făcea să se urce flăcări în obrajii lui galbeni. Repeta că trebuie să vadă ce-i de făcut. Inșă Berru îl îndemna mereu, îl bătea pe umeri, întrebându-l dacă era bărbat.

De bună seamă că era bărbat; și o iubise atâta pe femeia asta! Ar fi dat și-acuma foc Parisului numai s'o revadă.

Ei atunci ce mai aștepta? Dacă era a lui, n'avea decât să și-o iea înapoi. Cei doi oameni foarte beți, își vorbeau răstit nas în nas.

— Mă duc într'acolo! zise dintr'o dată Damour, ținându-se cu greu pe picioare.

— Cred și eu! Era prea de tot! strigă Berru Merg și eu cu tine.

Și plecară spre Batignolles....

Colț strada „des Moines“ cu strada Mollet, prăvălia, cu gratiile ei roșii și capetele de bou aurite, avea o înfățișare bogată. Sfer-turi de dobitoace atârnav pe mese albe, pe când șiruri de șunci în cornete de hârtii cu margini ca dantela, făceau ghirlande ca niște mănunchiuri de flori. Grămezi de carne se aflau pe mesele de marmoră, bucăți tăiate și împodobite, vițelul roz, berbecul purpuriu, carnea de vacă stacojie, în marmorarea gră-simei. Ligheane de aramă, împlăciul unei ba-lanțe, cârligele care sclipeau.

Era o îmbelșugare, o înflorire de sănătate în prăvălia luminoasă, pavată cu marmoră, deschisă la lumină; o aromă plăcută de carne proaspătă care părea a pune sânge pe toți obrazii celor ai casei.

În fund, chiar în lumina străzei, Felicia era într'un contoar înalt, unde geamuri o apărau de curenții de aer.

Acolo, în vesele răsfrângerii de lumină, în lucirea roză a prăvăliei, era foarte fragedă, de acea frăgezime plină și coaptă a femeilor ce-au trecut de patruzeci de ani.

Curată, pielea netedă, părul negru despăr-

tit în două pe frunte, cu gulerul alb, avea gravitatea surâzătoare și grăbită a unei bune negustorese, care, cu condeiu în mână, cu mâna cealaltă în banii din contoar, înfățișează cinstea și belșugul unei case.

Băeții tăceau, cântăreau, strigau cifre, mușteriii treceau pe la casă; și ea le primea banii, schimbând cu o voce blândă noutățile din mahala.

Tochmai o femeie scundă, cu fața bolnăvicioasă, plătea două costițe, pe care le privea cu ochiu suferind...

— Cinsprezece gologani, nu-i așa? zise Felicia. Nu mergi mai bine d-nă Vernier?

— Nu, nu merg mai bine; mereu stomacul. Dau afară tot ce mânânc. În sfârșit, doctorul spune că-mi trebuie carne, însă e așa de scumpă! Știi d-ta că a murit cărbunarul!

— Cum se poate?

— El nu era de stomac, era de pânțece... Două costițe cinsprezece gologani! Păsările nu sunt așa scumpe...

— Doamne! nu e vina noastră dnă Vernier. Nu mai știm nici noi cum s'o scoatem la capăt... Ce este Charles?

Tot vorbind și dând restul, supraveghia în prăvălie și zărise pe un băiat care vorbea cu doi oameni pe trotuar. Fiindcă băeatul n'ouzeza, ea ridică vocea mai mult.

— Charles, ce vor?

Însă nu așteaptă răspunsul. Recunoscuse pe unul dintre cei doi oameni care intrau, pe cel care venea cel dintâiu.

— A! d-ta ești d-le Berru.

Și nu părea de loc mulțumită, cu buzele strânse într'o ușoară strâmbătură de dispreț. Cei doi oameni, din str. St. Martin la Batignolles făcuseră mai multe opriri la negustorii de vinuri căci cursa era lungă și li se uscaseră gura vorbind foarte tare, discutând mereu. Deci păreau foarte aprinși. Damour primise o săgeată în inimă, pe trotuarul din față, când Berru îi arătase dintr'odată pe Felicia așa de frumoasă și de tânără în geamurile contuarului, zicând „Vezi? Iat-o“. Nu se putea, trebuie să fi fost Luiza care semăna așa cu mamă-să; căci de bună seamă Felicia era mai bătrână.

Și toată prăvălia asta bogată, cărnurile cari sângerau, arămurile care luceau, pe urmă femeia asta bine îmbrăcată cu înfățișarea burgheză, cu mâna într'o grămadă de bani, îi ridicau mânia și îndrăzneala, pricinuindu-i o adevărată teamă.

Ar fi vrut să fugă cât mai repede, cuprins de rușine, îngălbenind numai la gândul că ar intra acolo. Niciodată cucoana asta nu s'ar învoi să-l reia acuma, el care avea o muțtră așa de prăpădită, cu barba lui mare și bluza-i murdară. El întorcea călcăele, era s'o

ia d'alungul străzei des Moines ca nici măcar să-l zărească, însă Berru îl reținu.

— Trăsnite-ar D-zeu! Pe semne că n'ai sânge în vine!

Aș face-o eu pe burgheza să joace în locul tău!

Și nu m'aș mișca d'aici până ce n'am împărți; da, totul pe jumătate.

Mergi ca oamenii, găină plouată!

Și silise pe Damour să treacă strada. Apoi, după ce întrebase pe un băeat dacă d-l. Sagnard era acolo, și aflând că măcelarul era la abator, intrase el cel d'întâi, pentru a sili lucrurile. Damour îl urma zugrumat cu înfățișarea prostită.

— Cu ce te pot servi d-le Berru, întrebă cu vocea puțin îmbietoare.

— Nu pe mine, răspuse zugravul ci pe camaradul, care vrea să vă spună ceva.

El se dăduse de-oparte și acum Damour era față în față cu Felicia. Ea îl privea; el grozav stingherit, îndurând un adevărat chin, plecă ochii. La început, ea avu strâmbătura-i de dezgust, obrazu-i liniștit și fericit exprimă o scârbă pentru acest moșneag bețiv, acest nenorocit care mirosea a sărăcie. Totuși dansul privea mereu; și de-odată, fără să fi schimbat un cuvânt cu dansul, deveni albă, înăbușind un țipet, scăpă moneda ce ținea în

mână și-al cărei zângănit limpede se auzi în sertar.

— Ce este? Ți este rău? întrebă d-na Vernier care rămăsese din curiozitate.

Felicia făcu semn cu mâna să plece toată lumea. Nu putea scoate o vorbă. Cu o mișcare greoaie, se sculase în picioare și mergea către sala de mâncare în fundul prăvăliei. Fără ca să le fi zis s'o urmeze, cei doi oameni merseră după ea, Berru râzând în batjocură. Damour cu ochii țintă pe lespezile acoperite cu rumegătură de lemn, și temându-se parcă să nu cadă.

— Ei! e ciudat de tot! grăi d-na Vernier când fu singură cu băeții.

Aceștia se oprise din tăiat și cântărit, schimbând priviri mirate. Dar nu voiau să se amestece și își văzură de treabă, prefăcându-se nepăsători, fără a răspunde clientei care plecă cu cele două costițe în mână, studiindu-le cu o căutătură posomorâtă.

În sufragerie, Felicia păru că nu se simte destul de singură. Impinse a doua ușă și duse pe cei doi oameni în odaia ei de culcare.

Era o odaie foarte îngrijită, închisă, tăcută, cu perdele albe la pat și la fereastră, un ceasornic aurit. Mobile de mahon, al căror lustru scilipea și fără un pic de praf. Felicia căzu într'un fotoliu de rips albastru, repetând:

D-ta ești... D-ta ești...

Damour nu găsi o frază. El cerceta camera și nu cuteza să se așeze, pentru-că scaunele i se păreau prea frumoase.

De-acia, tot Berru începu:

— Da, de cinci-spre-zece zile de când vă caută... Așa, m'a întâlnit și l-am adus.

Apoi, ca și cum ar fi simțit nevoia să se desvinovățească :

— Înțelegeți, nu puteam face alt-fel. Un fost camarad, mi s'a rupt inima când l'am văzut în halul ăsta, în noroi.

În vremea asta, Felicia își venea câte puțin în fire. Ea era cea mai cu judecată și cea mai limpede la minte. Când nu se mai înăbușea, voi să iasă dintr'o stare nesuferită și începu greaua lămurire:

— Să vedem Jacques, ce vrei tu?

El nu răspunse.

— E adevărat răspunse ea, m'am măritat din nou. Însă nu e vina mea, știi asta. Te credeam mort, și n'ai făcut nimica să mă scoți din greșeală.

Damour vorbi însfârșit.

— Aș, ți-am scris.

— Îți jur că n'am primit scrisorile tale. Mă cunoști, știi n'am mințit nici-odată... Și stai! am actul aci într'un săltar.

Ea deschise un sertar, scoase de-acolo înfrigurată o hârtie, și i-o dete lui Damour care începu s'o citească cu un aer prostit. Era actul lui de deces.

Ea adăogă :

— Atunci m'am văzut singură și am primit cererea unui om care voia să mă scoată din sărăcia mea și din necazurile mele. Asta e toată vina mea. M'am lăsat ademenită de gândul de-a fi fericită. Nu-i o crimă, nu e așa ?

El o asculta cu capul plecat, mai umil și mai stingherit decât însăși ea. Cu toate astea ridică ochii.

— Și fata mea? întrebă el.

Felicia începuse să tremure. Ea bâlbâi:

— Fiică-ta? Nu știu, n'o mai văz.

— Cum?

— Da, o dusesem la mătușă-mea... A plecat și a luat drumuri rele.

Damour, o clipă, rămase mut, cu înfățișarea foarte liniștită, ca și cum nu înțelesese. Apoi dintr'odată, el, așa de încurcat, dete un pumn în scrin cu atâta putere, încât o cutie de scoici juca în mijlocul marmorei. Dar n'avu timpul să vorbească, căci doi copii, un băețas de șese ani și o fetiță de patru, deschise ușa și se aruncă de gâtul Felicieii cu o adevărată explozie de veselie:

— Bună ziua mămico, ne-am dus în grădină acolo, la capătul străzei. Françoise a zis așa că trebuie să ne întoarcem... Dacă ai ști tu, este nisip acolo și sunt pui în apă...

— Bine, lăsați-mă, zise mama cu asprime.

Și chemând dădaca :

— Françoise, du-i înapoi... E-o prostie să-i aduci la ora asta.

Copiii plecară bosumflați, pe când dădaca jignită de tonul doamnei se supără, împingându-i înaintea pe amândoi.

Felicia avusese frica nebună ca Jacques să nu-i fure mititeii; putea să-i arunce în spate și să fugă.

Berru care nu era de loc poftit să stea jos se trântise liniștit într'al doilea fotoliu, după ce șoptise la urechea prietenului:

— Mititeii Sagnard.... Hai? crește repede sămânța de băețași!

După ce ușa se reînchise, Damour dete alt pumn în scrin strigând:

— Nu este numai atât, îmi frebue fiica mea și viu să te iau înapoi.

Felicia era înghețată.

— Stai să vorbim zise ea. N'o să ne serve la nimic să facem zgomot. Vrea să zică vîi să mă iei?

— Da, să mă urmezi și numai decît. Sunt bărbatul tău, singurul bun. A... Cunosc eu dreptul meu... Nū e așa Berru că e dreptul meu? Aide, puneți un bonet, fii cuminte dacă nu vrei să știe toată lumea daraverile noastre.

Ea îl privea și fără să vrea fața-i întuneca tă spunea că dânsa nu-l mai iubea, că el o speria și o dezgusta cu bătrînețea-i înspăimântătoare de nenorocit. Ce! ea așa de albă,

de grăsulie, învățată acum cu toate bunătățile burgheze, să reînceapă viața aspră și sărmană de altă-dată, în tovărășia omului acestuia care se părea o umbră.

— Nu vrei! reluă Damour, care citea pe fața ei.

O înțeleg, ești învățată să faci pe doamna într'un contuar; și eu n'am prăvălie frumoasă, nici săltar cu bani, unde să te poți bălăci în voe. Pe urmă sunt mititeii de mai adineaori ce-mi pare că știi să-i păzești mai bine decât pe Luiza. Când ai pierdut fata, ușor te lipsești de tatăl. Dar mie mi-e tot una. Vreau să mă urmezi și ai să vii, sau mă duc la comisărul de poliție ca să te aducă la mine acasă cu jandarmii. Sunt în dreptul meu, nu-i așa Berru?

Zugravul sprijini dând din cap. Scena asta îi făcea să petreacă. Cu toate astea, când văzu pe Damour furios, îmbătat de propriile-i fraze și pe Felicia istovită, gata să suspine și să leșme, crezu că e momentul să joace un rol frumos. Intervenii, spunând cu un ton sentențios.

— Da, da, e dreptul tău, dar trebuie să vedem, trebuie să ne gândim. Eu m'am purtat întotd'auna cum trebuie. Înainte de-a hotărâ ceva ar fi bine să vorbim cu domnul Sagnard și pentru că nu-i aici....

Se'ntrerupse, apoi continuă cu vocea

schimbată, tremurătoare de-o emoțiune prefăcută:

— Numai, camaradul e grăbit. E greu să aștepti în poziția lui... Ah, Doamnă, de ai ști cât a suferit! Și-acum nici-o ridiche, moare de foame, e gonit de pretutindeni. Când l'am întâlnit adineaori nu mânecase de eri.

Felicia trecând dela teamă la o înduioșare neașteptată, nu-și putu reține lacrimi care o înăbușeau. Era o tristețe nesecată, părere de rău și dezgustul de viață. Un strigăt îi scăpă.

— Iartă-mă Jaques!

Și când putu să vorbească:

— Ceiace s'a făcut s'a făcut. Dar nu vreau să fii nenorocit. Lasă-mă să-ți vii în ajutor.

Damour avu un gest violent.

— Negreșit zise Berru repede, casa e destul de plină aici pentru ca nevasta ta să nu te lase cu mâțele goale. Să zicem că nu primești bani, dar poți ori-cum să primești un dar. O oală dacă i-ai da, tot și-ar face o supă, nu-i așa Doamnă?

— O... tot ce-o vrea, D-le Berru.

Însă el începu să bată din nou în scriu strigând:

— Mulțumesc nu mănânc din pâinea asta.

Și privind pe nevastă-sa drept în ochi:

— Numai pe tine te vreau și o să te am....

Tine-ți camera pentru tine!

Felicia se trăsese înapoi, cuprinsă de dezgust și de spaimă. Atunci Damour se înfurie,

zicea că sparge totul, îi făcu învinuiri grozave. Voea adresa fiicei lui; zgâlțâea pe nevastă-sa în fotoliu, strigându-i că vânduse pe mititica; și ea fără a se apăra, uimită de tot ce i se întâmpla, repeta cu o voce înceată că ea nu știa adresa, dar că cu siguranță o aveau la prefectura de poliție. În fine Damour care se lăsase pe-un scaun, de unde se jura că nici dracul nu l'ar face să se miște, se ridică de-odată, și după o ultimă lovitură de pumn mai strașnică decât celelalte:

— Ei bine! Mii de tunete! mă duc... Da, mă duc, pentru-că am poftă... Dar n'o să pierzi așteptând; o să mă întore când o fi bărbatu-tău aici, și o să vă pun la locul vostru, pe el, pe tine, pe copii, toată maghernița. Așteaptă-mă o să vezi!

Eși, amenințând-o cu pumnii. În realitate era ușurat că sfârșise astfel. Berru, rămas în dărăt, zise cu ton împăciuitoare, încântat că este și el în aceste istorii.

— N'avea teamă, nu-l părăsesc... Trebuie înlăturată o nenorocire.

Indrăzni chiar să-i apuce mâna și s'o sărute. Ea îl lăsă, era zdrobită; dacă bărbatul ei ar fi luat-o de braț, ar fi plecat cu el. Cu toate astea, ea ascultă pașii celor doi oameni, care străbăteau prăvălia.

Un băiat cu lovituri mari de topor tăia un sfert de berbec. Voci strigau cifre. Atunci,

instinctul ei de bună comerciantă o readuse la contuar, în mijlocul geamurilor luminoase foarte palidă, dar foarte liniștită ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat.

— Cât este de primit întrebă ea?

— Șapte franci cinci-zeci, doamnă.

Și dete restul.

A doua-zi Damour avu noroc : cioplitorul în piatră îl făcu să intre ca păzitor la șanti-erul Primăriei. Și astfel veghia asupra monumentului pe care ajutase să-l ardă cu zece ani mai înainte. La urma urmei era o muncă ușoară, una din acele slujbe de îndobitocire care îngreue. Noaptea, dădea târcoale la picioarele schelelor, ascultând zgomotele, adormind une-ori pe saci de ghips. Nu mai vorbea de dus la Batignolles. Totuși într'o zi, după ce îi plătise Berru o masă, strigase la al treilea litru că a doua zi nu se mișcă din șantier. Și de-aici era știut; nu se aprindea și nu-și reclama drepturile decât la beție. Când era flămând, stătea tăcut, preocupat și ca rușinos. Zugravul începu să-l iea peste picior, repetând că nu era bărbat. Inșă el rămânea grav. Ingăima:

— Trebuie uciși atunci... Aștept...

Intr'o seară plecă, ajunse până în piața Moncey; apoi după ce rămase un ceas pe-o bancă se întoarse la șantier. In timpul zilei i se păruse că a văzut pe fiică-sa prin dreptul

Primăriei, lăfăindu-se pe pernele unui landou superb.

Berru îi făgădui să cerceteze, sigur că va găsi adresa Luizei după 24 de ore. Dar el nu voea. La ce să știe? Cu toate astea, gândul că fiică-sa putea fi persoana aceia frumoasă, așa de bine îmbrăcată, pe care o zărise în trapul a doi cai mari albi, îi răzvrătea sufletul. Tristețea lui se mări din cauza asta. Cumpără un cuțit și-l arăta camaradului lui, spunând că vrea să lase cu el sânge măcelarului. Fraza îi plăcea. O repeta mereu cu un râs de batjocoră.

— O să las sânge măcelarului... . Fie-care la rândul lui, nu-i așa ?

Berru atunci îl ținea ceasuri întregi la un negustor de vinuri din strada Templului, pentru a-l încredința că nu trebuie să lase sânge la nimeni. Era prostie pentru-că mai întâi de toate te îngrozește. Și-i lua mânilor, cerând dela dânsul să jure că n'o să-și iea pe suflet o afacere așa de urâtă. Damour repeta încăpățânat, cu un râs batjocoritor:

— Nu, nu, fiecare la rândul lui... O să las sânge măcelarului. Treceau zilele și nu-i lăsa sânge. Un eveniment se întâmplă, care păru că o să grăbească deznodământul. Il alungară din șantier ca netrebnic: în timpul unei nopți cu furtună adormise și se furase o lopată. De-atunci iarăși murea de foame, târându-se pe străzi, prea mândru încă pentru

a cerși, uitându-se cu ochii sclipind la prăvăliile unde se vindea carne și paseri fripte.

Însă mizeria în loc să-l atâte îl tâmpea. Își îndoea spinarea ca omul cufundat în gânduri triste. S'ar fi zis că nu voea să se prezinte la Batignolles, acuma când n'avea să-și pue o bluză curată.

La Batignolles, Felicia trăia în necurmată neliniște. În seara venirii lui Damour, ea nu voise să povestească istoria lui Sagnard, apoi a doua zi, chinuită de tăcerea ei din ziua trecută, simțise o remușcare și nu mai găsisese putere să vorbească.

Așa că tremura mereu, părându-i-se că vede pe bărbatul-său intrând în fiecare minut, închipuindu-și scene cumplite.

Cel mai rău era că trebuia să bănuiască ceva cei din prăvălie, căci băeții râdeau în batjocură și când D-na Vernier venea, regulat, să cumpere cele două costițe, avea un mod îngrijat de a-și aduna banii. În cele din urmă, într'o seară, Felicia se aruncă de gâtul lui Sagnard și-i mărturisii totul suspinând. Repetă ceia ce zisese lui Damour. Nu era greșala ei, căci, dacă oamenii mor, n'ar trebui să se mai întoarcă.

Sagnard încă foarte verde pentru cei șaizeci de ani și care era un om de ispravă, o mângâea.

Doamne, dar asta n'avea nimic supărător,

căci o să se reguleze lucrurile cum trebuie la urma urmei.

Nu se putea regula orice?

El, ca om cu avere și care era solid înfipt în viață, simțea mai mult curiozitate. O să-l vadă pe acest întors de pe ceia lume și o să-i vorbească.

Istoria îl interesa și asta într'atât că peste opt zile, cel-lalt ne mai apărând îi zise nevesti-si:

— Ei! Ce oare? Ne scapă? Dacă știi adresa lui, m'ăș duce să-l caut eu.

Apoi, fiind-că ea îl ruga să stee liniștit, el adăogă :

— Dar dragă, pentru ca să te liniștesc pe tine... Văd bine că tu suferi. Trebuie să se isprăvească odată.

Felicia slăbea într'adevăr sub amenințarea dramei a cărei așteptare mai mărea încă îngrijarea ei.

Intr'o zi însfârșit, măcelarul se înfuriase pe un băiat care uitase să schimbe ana dela un cap de vițel, când ea veni, galbenă, bâlbâind :

— Iată-l.

— A, foarte bine, zise Sagnard liniștindu-se numai decât. Du-l în sala de mâncare. Și fără a se grăbi, întorcându-se către băiat:

— Spal-o cu apă multă, căci otrăvește.

Trecu în sala de mâncare, unde găsi pe Damour și pe Berru. Era o întâmplare că veneau

împreună, Berru întâlnise pe Damour în str. Clichy; nu-l mai vedea așa des, necăjit de nenorocirea lui. Dar când aflase că se duce camaradul în strada des Moines, se pornise în imputări, căci afacerea asta era și a lui.

De-aceia începuse să-l jure, strigând că o să-l împedice de a face prostii; și i se punea în cale pe trotuar, voia să-l silească să-i dea lui cuțitul. Damour ridica din umeri, cu mura încăpățânată, având ideia lui pe care n'o spunea.

La toate observațiile răspundea:

— Vino dacă vrei dar nu mă plictisi.

În sala de mâncare, Sagnard lăsa pe cei doi oameni să stea în picioare. Felicia se dusese în odaia ei, luând copiii. Și îndărătul ușei închise cu zăvorul de două ori, ea stătea, perdută, strângea pe micuți la pieptul ei, ca pentru a-i apăra a-i păzi.

Totuși, cu urechea atentă și ținându-i de îngrijare ea n'auzea încă nimic; căci cei doi bărbați în odaia de alături, stăteau nedumeriți și se priveau în tăcere.

— Atunci, D-ta ești? sfârși prin a întreba Sagnard pentru a zice ceva :

— Da, eu sunt răspunse Damour.

El găsea pe Sagnard foarte bine și se simțea micșorat. Măcelarul nu părea a avea mai mult de cincizeci de ani; era un om frumos, cu fața rumenă, părul tăiat scurt și fără barbă.

În jiletcă, cu un șorț mare alb dinainte, de-o albeață de zăpadă, avea o înfățișare de veselie și de tinerețe.

— Este că, urmă Damour șovăind, nu cu D-ta vreau să vorbesc ci cu Felicia.

Atunci Sagnard își regăsi toată îndrăzneala :

— Ei lasă camarade, să ne lămurim. Ce dracu! n'avem nimic să ne imputăm nici unul nici cel-lalt. De ce să ne sfâșiem, când nu e vina nimăruia. Damour, cu capul plecat, privea cu încăpățănare unul din picioarele mesei. Mormăi cu vocea înăbușită:

— Nu te vreau pe D-ta; lasă-mă în pace du-te d'aici. Cu Felicia vreau să vorbesc.

— Cât pentru asta, nu, n'o să-i vorbești, zise măcelarul liniștit. N'am poftă să mi-o îmbolnăvești ca de data trecută. Putem vorbi și fără ea. De altminteri, dacă vei fi cu judecată totul va merge bine. Dacă D-ta știe că o mai iubesti, vezi cum stau lucrurile, gândește-te și lucrează pentru fericirea ei numai.

— Taci! întrerupse celălalt, apucat de-o furie neașteptată. Nu te îngriji de nimica ori o să sfârșească rău.

Berru închipuindu-și că o să scoată cuțitul din buzunar, sări între cei doi oameni.

Însă Damour îl respinse.

— Slăbește-mă și tu! De ce ți-e teamă? Ești idiot.

— Liniște! repetă Sagnard. Cine e furios numai știe ce face. Ascultă, dacă chem pe Felicia, făgăduiește-mi să fii cuminte, pentru-că ea e foarte simțitoare, știi și D-ta ca și mine. Nu vrem s'o ucidem nici unul nici cellalt nu-i așa? O să te porți bine?

— Ei dacă aș fi veniț să mă port rău, te-aș fi zugrumat până acuma cu toate frazele D-tale.

Spuse asta cu ton așa de adânc și așa de dureros încât măcelarul păru foarte mișcat.

— Atunci, zișe el, mă duc să chem pe Felicia. O... eu sunt foarte drept, înțeleg că D-ta voi ai să discuți lucrul cu dânsa. E dreptul D-tale.

Se duse spre ușa odăiei și bātu.

— Felicia! Felicia!

Apoi, fiindcă nimic nu se clintea, fiindcă Felicia, înmărmurită la gândul acestei întrevederi rămânea țintită pe scaun, strângându-și mai tare copiii la pept, în cele din urmă el își perdū răbdarea.

— Felicia, vino odată... E prostie ce faci. O să fie cuminte.

Insfârșit cheia se întoarse în broască; ea apăru și reînchise cu grijă ușa, pentru a-și lăsa copiii la adăpost. Fu o nouă tăcere plină de nedumerire. Era mușcătura de câine cum zicea Berru.

Damour vorbi în fraze încete care se în curcau, pe când Sagnard în picioare la fe-

reastră, ridicând cu degetul una din perdelele albe, se făcea că se uită afară, pentru a arăta că era un om cuprins.

— Ascultă Felicia, tu știi n'am fost rău nici odată. Asta poți s'o spui și tu. Ei bine, n'am să încep a fi astăzi. Mai întâi am vrut să vă măcelăresc pe toți aici. Pe urmă m'am întrebat că la ce mi-ar folosi.... Mai bine să te las pe tine să alegi. Noi vom face ceiace vei vrea tu. Da, pentru-că tribunalele nu pot nimic pentru noi cu dreptatea lor, tu o să hotărăști ceia ce-ți place mai bine. Răspunde cu cine vrei tu să mergi Felicia?

Dar ea nu putu răspunde. Emoțiunea o zugruma.

— Bine, răspunse Damour, cu aceeași voce înăbușită, înțeleg, mergi cu dânsul... Venind aici știam cum o să meargă lucrul.... Și nici eu nu te vreau, îți dau dreptate la urma urmei. Eu am isprăvit-o, n'am nimica, în fine tu nu mai ții la mine; pe când el te face fericită, fără a mai ține seama că sunt și cei doi mititei.

Felicia plângea turburată.

— Plângi degeaba nu-ți fac imputări. Lucrurile au venit așa, asta e totul.... Și-atunci am avut ideia să te mai văd odată, să-ți spun că puteai să dormi liniștită. Acuma când ți-ai ales, n'o să te mai turbur. S'a isprăvit, n'o să mai auzi vorbind de mine.

El se îndrepta spre uşă ; dar Sagnard, foarte înduioşat, îl opri strigând :

— A ! D-ta eşti un om detreabă.... Nu se poate să ne părăseşti așa. Să stați la masă cu noi.

— Nu, mulțumesc, răspunse Damour.

Berru, mirat, găsind că lucrul sfârşea prost păru cu totul scandalizat când camaradul nu primi invitația.

— Cel puțin să bem câte-un pahar, zise din nou măcelarul. O să primiți un pahar de vin la noi, ce naiba?

Damour nu primi deocamdată. Plimbă o privire înceată în jurul sălei de mâncare, curată și veselă, cu mobilele de stejar alb; apoi cu ochii pironiți pe Felicia care îl ruga cu fața udă de lacrimi. zise:

— Da, acuma.

Atunci Sagnard fu încântat. El striga :

— Iute Felicia, pahare. N'avem nevoie de ju-pâneasă patru pahare. Trebuie să ciocnești și tu.

Ah. Camarade, ești foarte bun că primești, nu-ți închipui câtă plăcere îmi faci; căci mie îmi sunt dragi inimile bune; și D-ta ai o inimă bună, garantez!

În timpul acesta Felicia, cu mâinile nervoase, căuta pahare și un litru în bufet. Ea 'și perduse capul, nu mai găsea nimic. Trebui s'o ajute Sagnard. Pe urmă când paha-

rele fură pline, societatea din jurul mesei ciocni.

— In sănătatea D-tale.

Damour în fața Feliciei, trebui să se întindă ca să-i atingă paharul. Amândoi se priveau, muți cu trecutul în priviri. Ea tremura într'atât, încât se auzi cristalul tăcănind cu clănțănitul de dinți al frigurilor. Nu se mai tutuiau; erau ca și morți, ne mai trăind de-aci înainte decât în amintire.

— Intr'a Dtale.

Și pe când ei beau câte-și patru, vocile copiilor ajunseră din odaia de-alături, în mijlocul tăcerii. Ei începuseră să se joace, se fugăreau cu țipete și râsete. Apoi bătură la ușă, chemând :

— Mama, mama !

— Iată! adio la toți! zise Damour, punând paharul pe masă.

Plecă. Felicia, în picioare, palidă, îl privi plecând, pe când Sagnard însoțea politicianii pe acești domni până la ușă.

In stradă, Damour începu să meargă atât de iute, încât Berru se ținea cu greu de dânsul. Zugravul turba. Pe bulevardul Batignolles, când văzu pe tovarășul lui rupt de oboseală, căzând pe-o bancă și rămânând acolo cu obraji albi, ochii țintiți în gol, își vărsă tot focul ce-avea pe inimă.

El ar fi pălmuit pe burghez și pe burgheză. Asta îl revolta, să vadă pe-un bărbat cedân-

376519

du-și ast-fel femeia, altuia, fără să-și facă măcar rezerve. Trebuia să fie tare găgăuț; ca să nu-i zică într'altfel. Și dădea o pildă, pe un alt camarad care-și găsisese nevasta măritată cu altul; ei bine cei doi bărbați și femeia trăiau împreună în cea mai bună înțelegere. Se potrivește lucrurile ca să nu rămâe nimeni păcălit; căci în sfârșit el era păcălit în toată daravera.

— Tu nu înțelegi, răspunse Damour. Du-te pentru-că nu ești prietenul meu.

— Eu, nu sunt prietenul tău! Când m'am făcut în patru!... Judecă puțin. Ce-o să te faci tu? Tu n'ai pe nimeni, iată-te pe drumuri ca un câine și ai crăpa, dacă nu te-aș scoate eu din necaz.... Nu-s prietenul tău! Dar dacă te părăsesc eu, nu-ți mai rămâne decât să-ți pui capul sub labă, ca găinele care și-au lut grija de-ale vieții.

Damour făcu un semn deznădăjduit. Era adevărat. Nu-i mai rămânea decât să se arunce în apă sau să se lase cules de agenți.

— Ei bine, continuă zugrayul, sunt într'atâta prietenul tău, încât am să te duc la cineva unde o să ai culcușul și ciolanul.

Și se ridică, apucat pareă de-o hotărâre neașteptată. Apoi târâ cu silă pe tovarășu-i care îngăima:

— Oare unde? oare unde?

— O să vezi... Pentru-că n'ai vrut să mănânci la nevastă-ta, o să mănânci în altă

parte. Să-ți intre bine în tivgă că n'o să te las să faci două prostii într'o zi.

El mergea repede, coborând strada Amsterdam. In strada Berlinului se opri înaintea unui mic otel, sună și întrebă pe fecior care venise să deschidă dacă D-na de Souvigny era acasă.

Și fiindcă feciorul șovăia, el adăogă :

— Spune-i că este Berru.

Damour îl urmă fără de voe. Vizita asta neașteptată, otelul acesta luxos îi turbura capul. Se urcă. Pe urmă, de-odată se află în brațele unei femei, o femeie micuță bălană, foarte frumoasă, de-abia îmbrăcată într'un capot de dantelă. Și ea striga :

— Tata, e tata! Cât ești de drăguț că l-ai înduplecat! Ca fată bună, fiică-sa, nu se îngrijea de bluza neagră a bătrânului, bucuroasă, bătând din palme, într'o pornire neașteptată de dragoste filială. Tată-său înduioșat, nici n'o recunoștea.

— Luiza e doar! zise Berru.

Atunci el bâlbâi :

— A! da... Sunteți prea bună....

Nu îndrăznea s'o tutuească. Luiza îl pofti pe o canapea, apoi sună ca să dea ordin că nu mai primește pe nimeni.

In timpul acesta, el cerceta camera, tapetată cu cașmir, mobilată cu o bogăție aleasă care-l înduioșa.

Și Berru triumfa, îl bătea pe umeri repetând :

— Ei o să mai zici că nu sunt prietenul tău? Știam eu că o să ai nevoie de fiica ta. Atunci mi-am procurat adresa ei, și am venit să-i povestesc istoria ta. Ea mi-a zis numai decît : Adu-l.

— Dar, fără îndoială, bietul tata! îngână ea cu glas mângâetor. O să știi tu că am groază de republica ta! Toți oamenii murdari, comunarzii și care, dacă i-ai lăsa ar prăpădi lumea!... Inșă tu, tu ești dragul meu tata. Imi aduc aminte cât erai de bun când eram bolnavă, mititică. O să vezi cât de bine o să ne înțelegem amândoi, numai să nu vorbim de politică nici-odată. Mai întâi o să mâncăm toți trei. Ah! ce plăcut!

Ea stătea pe genunchii lucrătorului aproape, rîzînd cu ochii ei lîmpezi, finele-i șuvițe blonde zburînd împrejurul urechilor. El, fără vlagă, se simțea coplesit de-o fericire plină de farmec. Ar fi vrut să refuze, pentru-că nu i se părea cîstit să stea la masă în casa aceia. Dar nu mai regăsea energia de adineaori cînd plecase dela măcelăreasă fără să întoarcă măcar capul, după ce ciocnise o ultimă dată. Fiica lui era prea bună și mînuțele-i albe puse peste ale lui îl legau.

— Ei, primești ? repeta Luiza.

— Da, zise înafârșit, pe cînd două lacrimi curgeau pe obrajii scofâlciți de mizerie.

Berru găsi că se poartă cuminte. Pe când treceau în sala de mâncare, un fecior venise să spună doamnei că domnul sosise.

— Nu-l pot primi, răspunse ea liniștit. Spune-i că sunt cu tata. Mâne la șese dacă vrea.

Prânzul fu minunat. Berru îl înveselea prin tot felul de vorbe cu duh, de care Luiza râdea cu lacrimi. Ea se regăsea în str. Envièrges și era o petrecere.

Damour mânca mult, îngreuiat de oboseală și de nemâncare; însă avea un surâs de delicată înduioșare ori de câte ori privirea fiicei lui întâlnea pe a sa.

La desert, băură un vin zaharat și spumos ca șampania care-i îmbătă pe câte trei. Atunci, când servitorii nu fură acolo, cu coatele pe masă vorbiră de trecut, cu melancolia beției lor. Berru răsuci o țigară, pe care Luiza o fuma, cu ochii pe jumătate închiși, obrazul înecat în fum.

Se încurcase în amintiri, vorbise de iubirii ei, de cel d'întâi, un tânăr voinic care alcătuisese bine lucrurile. Apoi lăsă să plutească asupra mame-si judecăți pline de asprime.

— Înțelegi, zise către tată-său, nu mai pot s'o văd, se poartă prea rău. Dacă vrei tu o să mă duc să-i spun ce cred despre felul murdar cu care te-a gonit.

Însă Damour grav, declară că ea nu mai exista. De odată Luiza se ridică strigând :

— Apropo, să-ți arăt ceva ce o să-ți placă.

Dispăru, se întoarse îndată, cu țigărușa mereu între buze și aduse lui tată-său o veche fotografie îngălbenită, ruptă la colțuri. Fu o zguduire pentru lucrător, care țintindu-și ochii turburi pe portret îngăimă :

— Eugen, bietul meu Eugen.

Trecu cartonul lui Berru și acesta cuprins de emoție șopti din parte-i :

— Semăna foarte bine.

Pe urmă fu rândul Luizei. Ea păstra o clipă fotografia; dar lacrimi o înăbușiră, ea o dete înapoi spunând :

— O mi-l reamintesc... Era așa de draguț.

Tustrei, învinși de înduioșare, plânseră împreună. Încă de două ori portretul făcu ochiul mesei în mijlocul reflexiilor celor mai atingătoare.

Vremea îl ștersese mult: bietul Eugen îmbrăcat în uniformă-i de guard-național părea o umbră de resculat pierdut în legendă

Dar, întorcând carta, tatăl citi ceea ce scrisese altă-dată : „O să te răzbun“; și învârtind un cuțit de desert de-asupra capului lui, refăcu jurământul :

— Da, da, o să te răzbun!

— Când am văzut că mama apucă rău, po-vesti Luiza, n'am vrut să-i las portretul bie-

tului frate-meu. Intr'o seară i l'am furat.... E pentru tine, tată. Ți-l dau.

Damour pusese fotografia pe paharul lui și o privea mereu. In cele din urmă începură a vorbi serios. Luiza, inimă bună, voia să scoată pe tatăl-său din încureătură.

O clipă, zise să-l iea cu dânsa; dar nu era posibil. Insfârșit îi veni un gând; ea îl întrebă dacă ar primi să ție o proprietate ce-i cumpărase un domn lângă Mantes. Era acolo un pavilion unde ar trăi foarte bine cu două sute de franci pe lună.

— Vai de mine! Dar ăsta e raiul! strigă Berru, care primea pentru camaradul lui. Dacă i se urăște o să mă duc să-l văd.

Săptămâna următoare, Damour era instalat la Bel-Air proprietatea fiică-sa și aicea trăește și-acum într'un repaos pe care i-l datora Providența după nenorocirile cu care l'a împovărat. Se îngrașe reîntinereste, îmbrăcat ca burghez, având fața blajină și cinstită a unui fost militar.

Tăranii îl salută foarte jos. El vânează și pescuește în șir. Il întâlnești pe soare, pe drumuri, privind cum cresc grânele, cu conștiința liniștită a unui om care n'a furat pe nimeni și care mănâncă venituri câștigate cu greu.

Când fiică-sa vine cu domni, el știe să-și ție rangul. Bucuria lui cea mare e în zilele când ea scapă și când prânzesc amândoi în

pavilionul mititel. Atunci el îi vorbește cu un fel de adorație; și astea sunt prânzuri a-lese, tot felul de lucruri bune pe care le prepară el fără a socoti desertul, prăjituri și bomboane pe care Luisa le-aduce în buzunare. Damour n'a căutat să-și mai revadă nevasta. El nu mai are de cât pe fică-sa, care a avut milă de bătrânu-i tată și care face mândria și bucuria lui.

De alt-fel el a refuzat să încerce cel mai mic demers spre a-și restabili starea civilă. La ce să mai strice scriiturile guvernământului? Asta mărește liniștea în jurul lui. Stă în vizuina lui, perdut, uitat, nefiind nimeni, neroșind de darurile fetei lui; pe când dacă l-ar reabilita, se poate ca invidioșii să vorbească de situația lui și el însuși ar suferi în urmă.

Totuși, uneori se face mare tărașoi în pavilion. E Berru care vine să petreacă patru cinci zile la țară. A găsit înfine la Damour, colțul ce visa pentru a se lăfăi. Vânează, pescuește cu amicul lui; trăește lungit pe spate zile întregi la marginea râului.

Apoi seara cei doi camarazi vorbesc politică.

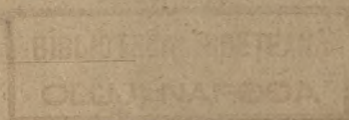
Berru aduce din Paris jurnale anarhiste; și după ce le-a cetit, amândoi se înțeleg asupra măsurilor radicale ce-ar fi de luat; să se împuște guvernul, să se spânzure burghezi-

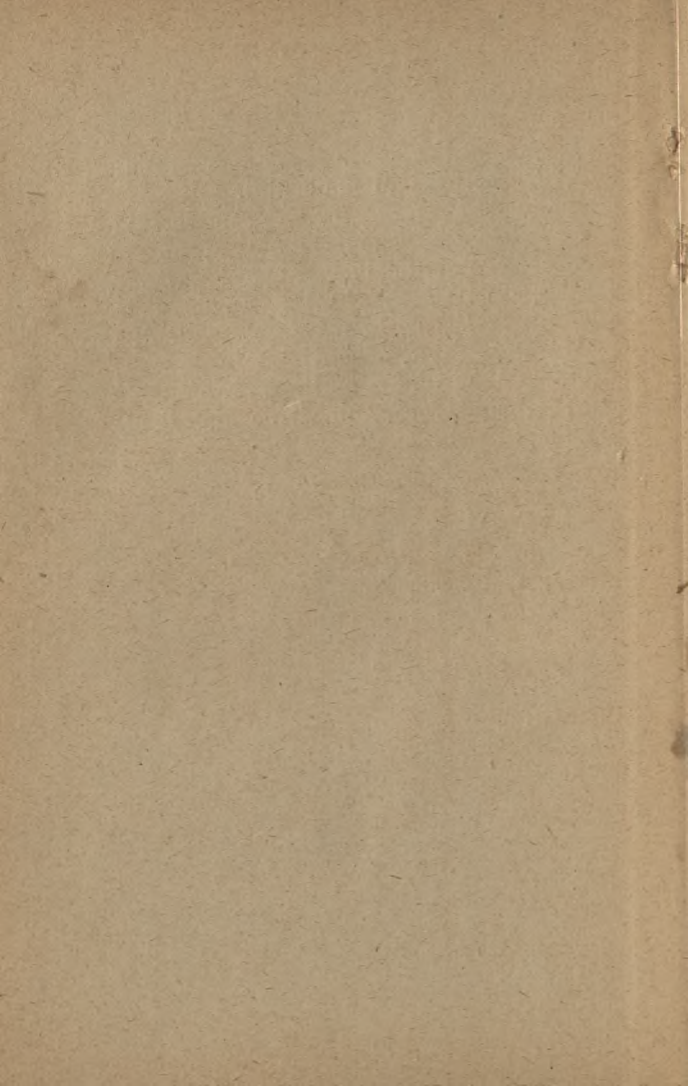
mea, să se ardă Parisul pentru a se rezidi alt oraș, adevărat oraș al poporului.

Ajung în totd'auna la fericirea universală, printr'o exterminare generală. În sfârșit, în momentul de a se duce să se culce. Damour, care a încadrat fotografia lui Eugen, se apropie, o privește, își ridică pipa strigând:

— Da , da, o să te răzbun!

Și a doua zi cu fața odihnită, se întoarce la pescuit, pe când Berru, lungit pe mal, doarme cu nasul în iarbă.

CATRE CITITORI

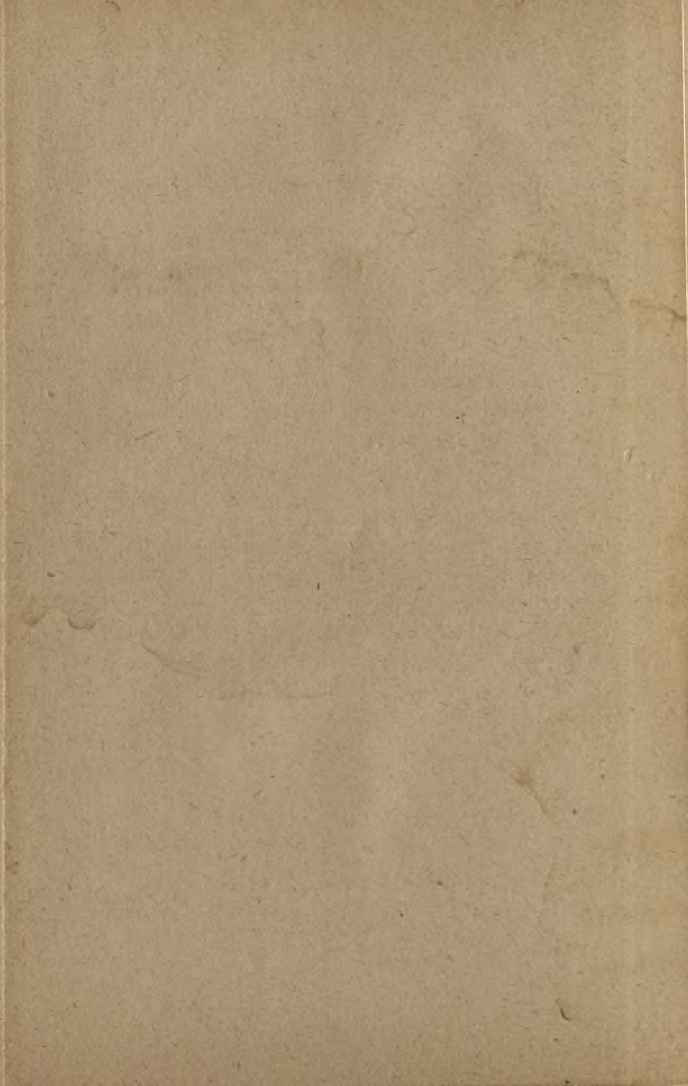
Succesul obținut de «Biblioteca Minerva» a 30 bani volumul dovedește încă odată că în publicul cititor se simțea o adevărată trebuință de lectură utilă și aleasă, dar totodată se mai dovedește și încrederea ce o acordă publicul tuturor publicațiilor «Minervei».

De altfel acest fapt trebuia să producă un oarecare răsunset, și deci oarecare atitudine din partea publicațiilor de aceeași categorie.

Noi salutăm foarte fericiți acea atitudine, oarecum firească, siguri fiind că cel mai profitat va fi la urmă, iarăși publicul cititor, ceia ce nu putea fi decât tocmai în intențiunea publicațiunei noastre.

„MINERVA“

INSTITUT DE ARTE GRAFICE
ȘI EDITURĂ.

25. H. S. Olcott. — Catechismul Bisericii Buddhiste de Miază-zi.
 26. Alphonse Daudet. — Niverneza.
 27. Louis Jacolliot. — În țara fahirilor.
 - 28—29. Prosper Mérimée. — Colomba Vol. I și II.
 30. Dr. Andrei Iliescu-Lespezi. — Căsătoria față de știință.
 31. O. Pursch. — Maeștrii muzicanți.
 32. Fridtjof Nansen. — Spre Pol.
 33. Artur Gorovei. — Datinele noastre la naștere.
 34. Guy de Maupassant. — Cei dintâi fulgi.
 35. Z. Bârsan. — Nuvele.
 36. Scarlat Georgescu. — Cartea Poporului sau Drepturi și Datorii.
 37. J.-A. Candrea. — Din Bătrâni.
 38. A. Dumas-Tatăl. — Strigoii Carpaților.
 39. I. Adam. — Voia mării.
 40. Victor Anestin. — Stelele.
 41. G. Vega. — Fire de Tigroaică.
 42. I. Ciocârlan. — Vis de Primăvară.
 43. Jules Claretie. — Mansardă.
 44. Emile Zola — Două Nuvele
-

Biblioteca Minervei

a 30 bani numărul

Cuprinzând atât opere datorite scriitorilor noștri celor mai de merit, precum și traduceri, după capodoperile străinătății.

Lipsa unei asemenea biblioteci, conștiin-
cios întocmită, și românește redactată,
se simțea prea mult, ca publicul cititor
să mai poată aștepta.

Dacă «Bibliotecile» de până acum, întemeiate numai în vederea câștigului bănesc, și-au creat cititorii lor, cu atât mai mult avem încrederea că BIBLIOTECA MINERVEI, ale cărei scopuri sânt din cele mai curate, își va crea pe ai săi. Spre acest scop, BIBLIOTECA MINERVEI necruțând nici un sacrificiu :

VA APĂREA LA DATE FIXE ȘI NESCHIMBATE, VA PUBLICA ADEVARATE LUCRARI DE MERIT, și nu va nesocoti nici una din cererile cititorilor săi.

Librăria editoare «MINERVA»
B-dul Academiei 3. — București